

Západočeská univerzita v Plzni
Fakulta filozofická

Diplomová práce

Obraz renesančního lékaře
v dobovém kontextu.

Alois LOUČKA

Plzeň 2013

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filozofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

**Obraz renesančního lékaře
v dobovém kontextu.**

Alois Loučka

Vedoucí práce:

Doc. PhDr. Nikolaj Demjančuk, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2013

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2013 .....

Děkuji vedoucímu této diplomové práce, panu doc. PhDr. Nikolaji Demjančukovi, CSc. za cenné rady, studijní materiály a čas, který mi věnoval.

OBSAH

1 ÚVOD	3
2 SCHOLASTICKÁ MEDICÍNA.....	6
2.1 Léčba ve středověku	6
2.2 Vznik špitálů	10
2.3 Klášterní vzdělanost.....	13
3 PROMĚNY FILOZOFIE A OBRAZU ČLOVĚKA	16
3.1 Křesťanství a věda	16
3.2 Proměny vztahu k člověku.....	19
3.3 Předpoklad pro změnu myšlení	21
3.4 Věda v renesanci a renesance ve vědě	22
4 POČÁTKY UNIVERZITNÍHO STUDIA MEDICÍNY	27
4.1 Počátky univerzitního studia medicíny v Evropě.....	28
4.2 Počátky univerzitního studia medicíny v Čechách.....	29
5 LÉKAŘSTVÍ A LÉČENÍ V DOBĚ RENESANCE	31
5.1 Graduovaní lékaři ve společnosti	32
5.2 Etika, profesní předpisy a ochrana graduovaných lékařů	34
5.3 Myšlení a jednání lékařů v době morové epidemie	42

6	OSOBNOSTI V ČECHÁCH A V EVROPĚ.....	47
6.1	Osobnosti v království českém	48
6.2	Osobnosti v Evropě.....	65
7	ZÁVĚR	77
8	RESUME	82
9	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	83

1 ÚVOD

Cílem práce je na příkladu života, myšlení a díla vybraných lékařů a objevů v medicíně analyzovat jak jejich postavení v dobovém kontextu, tak zachytit dynamiku vývoje vědy¹, konkrétně lékařství, v renesanci. Vybrané osobnosti představují význačné představitele učenosti a umění své doby a zejména pak zastánce různých myšlenkových proudů a přístupů v oblasti medicíny, ale i způsobu života obecně. Práce analyzuje postoj těchto osobností k teorii a praxi v lékařství a jejich postavení, úspěchy a přínos pro medicínu i společnost.

První část pojednává podrobněji o vybraných aspektech teoretického a praktického fundamentu lékařství ve středověku. Zabývá se teoretickými východisky, která působila na praxi lékaře a léčení ve středověku. Tato kapitola je důležitá pro správné pochopení tehdejšího stavu poznání v režii křesťanské církve, z něhož se rodila nová medicína a pro pochopení tehdejší představy o úloze lékaře při léčbě nemocných, jeho možnostech a povinnostech daných dobovými konvencemi. Jsou zde představena základní dobová teoretická východiska, v jejichž rámci působili tehdejší lékaři a léčitelé.

Druhá část je věnována recepci antických myšlenkových tendencí a přístupů v lékařství. Důraz je kladen na vysvětlení pro medicínu základních proudů myšlení ve středověku, akcentován je význam těchto proudů pro formování nového vědění v renesanci. Důležitou částí je analýza proměny vztahu k lidskému tělu a k léčbě. Změna ve vnímání člověka jako takového a samozřejmě i vnímání lidského těla a jeho funkcí je důležitá pro pochopení složitého kulturního a sociálního prostředí, v němž se pohybovali lékaři v renesanci. Jsou představeny vybrané základní koncepty filozofické a antropologické, popisující proměnu vnímání člověka jako entity od konceptu „tělo jako odporný šat duše“ až po vyzdvižení člověka například v díle *Mirandoly* či *Jesenia*.

---

¹ Vědou je zde myšlen systematizovaný souhrn dobových poznatků.

Na základě analýzy přístupů jednotlivých osobností k těmto základům medicíny lze pak sledovat jednak proměny myšlení lékařů samotných a hlavně také postavení a vnímání lékaře ve společnosti. V další části druhé kapitoly je rozebrána úloha křesťanského učení ve smyslu pomoci bližním nemocným, vznik špitálů a systematizované péče o nemocné a je představena významná osobnost křesťanské éry a význam jejího díla *Regula Benedicti*, ve kterém kodifikuje základní povinnost lékaře starat se o nemocné bez ohledu na jejich sociální postavení a ustanovuje tak základní principy péče o tělo i ducha nemocného jakožto základní stavební kámen pro konstituování systematické lékařské péče o různé vrstvy obyvatelstva.

Ve třetí části je představen chronologicky vývoj systému vzdělávání lékařů v dané epoše od pouhého čtení spisů antických a arabských učenců po vlastní tvorbu a snahu o publikování objevů v medicíně. Je to doba, kdy je věda nerozlučně spjata s teologií a filosofií, ale přesto dochází pomalu k oddělování církevní a světské vzdělanosti a vznikají první evropské univerzity. Dochází tak k rozmachu vzdělanosti, která je šířena jednak migrací studentů Evropou, jednak díky vynálezu knihtisku. Důležitým momentem je důvod vzniku těchto center vzdělanosti z hlediska šíření odkazu antických a arabských učenců a také z důvodu rozdělení systému vzdělávání mezi světskou a církevní sféru.

Ve čtvrté části je zachycen vývoj poznání v medicíně v období renesance se všemi jeho aspekty, zejména je akcentován trend zvyšování postavení lékařů ve společnosti. Další část čtvrté kapitoly je v přímém kontrastu k té předchozí, neboť je zde naopak popsán marný boj a nevalné pokroky na poli lékařské vědy v boji s dosud neznámou infekční chorobou. Tato neblahá událost se stala významným milníkem nejen v dějinách lékařství a ovlivnila vývoj postavení lékařů ve společnosti.

V závěrečné části se práce zabývá vybranými osobnostmi dané epochy, na příkladu jejich života a díla jsou popsána specifika jejich postavení v tehdejší společnosti ve smyslu občana, vědce, politika a v neposlední řadě církevního hodnostáře.

Důležitým momentem jsou také spory vybraných lékařů s církví a dalšími autoritami z důvodu jejich snahy o změnu či prosazení nových objevů v medicíně a spory vybraných lékařů s kolegy lékaři či jejich učiteli z důvodu nástupu nových objevů v medicíně.

Sociokulturní pojetí této práce je patrné ve sledování zakotvení jedince v dobové společnosti: *„Život jedince v dobové kultuře je spojen s osvojením konkrétního souboru znalostí, přesvědčení, víry, dovedností, modelů myšlení a chování, které jsou produktem kultury a jsou kulturou respektovány, podporovány a šířeny prostřednictvím dobových institucí a vztahů.“*²

---

² DEMJANČUK N.; DEMJANČUKOVÁ D., *Prameny humanistické epistemologie*, in: *Věda v renesanční a novověké kultuře*, DEMJANČUK N.; VAŘENKOVÁ J., str. 75.

2 SCHOLASTICKÁ MEDICÍNA

V této kapitole je na základě studia klíčových děl vybraných osobností představeno teoretické zakotvení lékaře a léčení ve středověku. Významnými osobnostmi církevního života a jejich dílem bylo kodifikováno postavení lékaře a jeho činnosti, které dále ovlivnilo větší či menší měrou myšlení, chování i jednání lékařů v renesanci. Jak velký vliv měla církev a jakým způsobem ovlivňovala přístupy a postupy k tělu a léčbě, ukáže následující část.

2.1 Léčba ve středověku

V důsledku pádu Říše Římské roku 476 došlo v Evropě k úpadku jak kulturnímu, tak i politickému a hospodářskému. Zejména v oblasti vědy a kultury se Evropa vrátila o mnoho století nazpět. Zcela se zhroutil skvěle vypracovaný antický systém péče o tělo i ducha a tím došlo logicky i k úpadku v oblasti vzdělávání lékařů a péče o zdraví. Velkým hybatelem se tak stala katolická církev, jíž se pomocí důmyslných nařízení a příkazů a zákazů podařilo usměrnit vývoj lékařství takovým způsobem, aby neohrožoval věrouku.³ Role církve byla zdůrazněna i tím faktem, že v ovzduší všeobecného úpadku představovala jednotnou kulturní sílu víceméně objímající celou Evropu a v neposlední řadě měla vliv i skutečnost, že *„katoličtí kněží a mniši byli také v mnoha zemích jedinými vzdělanci. Jako jediní uměli číst a psát a jako jediní se mohli, pokud jim to jejich postavení v rámci církve dovoľovalo, věnovat jednotlivým oblastem vzdělání.“*⁴

Pro vývoj lékařství ve středověku se stal významným momentem postoj křesťanství k otázce lidského těla, které bylo považováno často za pouhou schránku duše a jako takové si nezasluhovalo zvláštní péči, neboli jak pravil papež Řehoř Veliký: *„Tělo je odporný šat duše.“*⁵

---

³ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 32.

⁴ Ibidem, str. 33.

⁵ LE GOFF J.; TRUONG N., *Tělo ve středověké kultuře*, str. 31.

Křesťanské pojetí člověka a lidského těla ovlivnilo i chápání nemoci a přístupy k léčbě. Nemoc byla v křesťanské společnosti obecně považována za jakousi „milost Boží.“ Člověk jí byl Bohem vyznamenáván, aby si odpykával svá provinění a byl veden k pokoře.⁶ O tom, že nemoc je milost seslaná na člověka Bohem byl přesvědčen například i svatý Bernard z Clairveaux, který prohlásil, že: „konzultovat lékaře a užívat léky není v souladu s vírou v Boha a narušuje náboženskou čistotu.“⁷ Byl to tedy boží trest za hříšný život pozemský. Za své utrpení na zemi v době zdraví i nemoci mohl středověký člověk očekávat, že se dostane do nebe a bude mu vše odpuštěno. Z výše uvedeného je patrné, nakolik byl přístup k léčbě a nemocným ovlivněn věroukou. Medicína a náboženství se prolínaly v nejrůznějších bodech a rovinách.⁸

V období raného středověku tak existovala v podstatě pouze jediná institucionální forma lékařské péče, a to pod taktovkou katolické církve. Medicínou se tedy zabývali především kněží a mniši, kteří studovali, přepisovali a překládali knihy antických a arabských autorů, a to pouze na teoretické úrovni. Klášterní medicína byla strnulým dogmatickým systémem pouček a předpisů, který byl na hony vzdálen skutečným potřebám nemocného,⁹ a namísto skutečného léčení nemocného se mniši většinou zabývali pseudovědeckými disputacemi nad trpícím nemocným člověkem a spíše se starali o spásu jeho duše: „Skutečnou úlevu přináší trpělivost, pokání, modlitba, v exkluzivních případech zásah světce. A lékaři? Nejméně škody napáchají ti bezradní, kteří zamyšleně kroutí hlavami a nedělají nic.“¹⁰

Církev disponovala jednak intelektuální elitou té doby a také hmotnými prostředky. Klášterní vzdělanost tak měla velký vliv na uchování a přenos vědomostí a v neposlední řadě také na formování nové lékařské vědy.

---

⁶ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 32.

⁷ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 133.

⁸ Ibidem, str. 133.

⁹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 10.

¹⁰ Ibidem, str. 10.

Vztah církve k léčení a léčitelům, tedy i lékařům, byl nejednoznačný a složitý. Na jednu stranu církev odsuzovala pokusy nemocných zajistit si léčbu, na stranu druhou se snažila četnými edikty posílit svou moc nad lidmi i v oblasti léčení a zabránit mnichům v léčení lidí za odměnu hmotnou. Pro mnichy bylo předepsáno řeholním řádem žít v chudobě a také jim byl zapovězen styk s krví. Církev vydávala nejrůznější pokyny, jimiž regulovala provozování medicíny. Účelem těchto pokynů a nařízení nebylo omezovat medicínu, nýbrž posilovat důstojnost a postavení církve a bránit církevním hodnostářům v rozvíjení výnosných vedlejších aktivit, které by je odváděly od služby Bohu a svaté chudoby. Například koncil v Clermontu v roce 1130 zakázal mnichům studium lékařství a světského práva za účelem pozemského zisku.¹¹

Církev se sice podílela i na léčbě těla, ale stále dominovala snaha o záchranu duše, neboť duše byla věčná a tělo bylo pomíjivé, takže z teologického hlediska nemělo žádný význam. Kupříkladu 4. Lateránský koncil v roce 1215 stanovil lékařům povinnost zajistit nejdříve pacientovi zpověď před započítím léčby a striktně zakazoval použití jakéhokoliv léčebného postupu, který by pacienta uvedl do hříchu, jako například pojídání masa v čase půstu nebo mimomanželský pohlavní styk.¹²

V tomto období, které je často nazýváno temným, nedocházelo v medicíně k žádnému zásadnímu rozvoji. Naopak došlo k vyloučení chirurgie z medicíny, neboť jak již bylo uvedeno v začátku této kapitoly, zákroky, kde tekla lidská krev, byly považovány za nečisté a odporující křesťanské nauce. V období vrcholného středověku došlo k dalšímu zásahu církve do lékařství. V roce 1163 byl vydán edikt *Ecclesia abhorret sanguine neboli Církev se hrozí styku s krví*,¹³ kterým byly z medicíny vyloučeny všechny chirurgické zákroky a byla vyškrtnuta veškerá literatura včetně lékařské, s výjimkou církví povolených autorit. Jednalo se o opatření, které mělo zamezit osobám duchovním ve výkonu nízkých povolání a řemeslných činností.

---

¹¹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 12.

¹² SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 44.

¹³ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 33.

Zákroky chirurgické byly tak v podstatě připsány osobám laickým neboli světským, jako byli barbíři, ranhojiči, lazebníci a zejména kati, kteří díky propracovanému systému tortur měli dobrou představu o fungování lidského těla.¹⁴

Vztah středověké společnosti k lékařství obecně byl ambivalentní. Na jedné straně bylo lékařství vyzdvihováno na úroveň filozofie jakožto jedna z nejvyšších forem vědění a na druhé straně bylo považováno za velmi omezený mechanistický přístup, tedy jakési nízké řemeslo. Taktéž hranice, oddělující učenou a lidovou medicínu, nebyla zcela jasná a často se tyto dvě oblasti velmi protínaly: „*Sama tzv. učená medicína udržovala velmi problematické styky s empirismem a magií.*“¹⁵ K oddělení lidové medicíny od té učené došlo až později s rozvojem univerzit, a to zejména díky snahám univerzitně vzdělaných lékařů zajistit si vyšší společenské postavení ve společnosti.

Ačkoli je patrné, že církev silně ovlivnila myšlení a chování lékařů na dlouhou dobu, tak navzdory obecně rozšířené představě nebyl středověk tak temný a role církve ve vývoji lékařství tak negativní. Postoj církve vůči lékařství a pacientovi byl jednoznačně dán již tím, že věčné znamenalo více než dočasné. Hlavní myšlenkou tedy nadále zůstávalo, že tělo musí být podřízeno duši, a proto i léčebné aktivity, stejně jako všechny ostatní dočasné činnosti, měly být podřízeny řízení a regulaci duchovních. Přístup k nemocnému byl tedy dán výše uvedeným vztahem, a proto i pro umírajícího bylo mnohem důležitější, aby dostal požehnání od duchovního, než aby mu lékař pustil žilou.¹⁶

Lze tedy konstatovat, že církev sehrála významnou úlohu jednak v uchování a šíření znalostí antických a arabských učenců a jednak ve smyslu vlastních opatření, regulí a věrouky nastavila počátky systematické péče o nemocné, zejména o ty sociálně slabé.

---

¹⁴ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 51.

¹⁵ LE GOFF J.; SCHMITT J. C., *Encyklopedie středověku*, str. 333.

¹⁶ PORTER R., *Největší dobrodíní lidstva*, str. 133.

Z výše uvedeného je zřejmé, že církev svoji propracovanou doktrínou a systémem zákazů, příkazů a nařízení ovlivnila myšlení a chování lékařů na dlouhou dobu. Mezi jednoznačná pozitiva patří rozvoj institucionalizované péče o nemocné jako například vznik špitálů a leprosárií.

2.2 Vznik špitálů

Jedním z významných momentů, kdy církev pozitivně ovlivnila způsob péče o nemocné, bylo zakládání špitálů. Jednalo se původně o útočiště pro poutníky,¹⁷ ze kterých se postupem času vyvinul propracovaný systém péče o tělo a zejména o duši. Jakožto dobročinné církevní organizace byly špitály zcela podřízeny církvi, byly zpravidla zřizovány ve vyhrazených církevních objektech, byly také církví spravovány a financovány a samozřejmě byly podřízeny církevním regulím.

Nejvýznamnější řeholní instrukce evropského středověku sepsal zakladatel Benediktinského řádu Benedikt z Nursie (480-547).¹⁸ Ve svém díle *Regula Benedicti*¹⁹ zachytil a důkladně analyzoval tehdejší obecnou a církví schválenou představu o zdravém životním stylu mnichů, tj. v denním režimu je obsaženo střídání různých činností za účelem uchování duševní i tělesné svěžesti, kdy tato starost je kladena na bedra opata. Opat v roli *pater familias*²⁰ mimo věcí každodenního mnišského života plnil také roli jakéhosi lékařského dohledu či autority. Dle Benedikta je třeba věnovat nemocným obzvláštní péči a ve svém díle *Regula Benedicti* doslova píše: „*Především a zvláště se musí věnovat péče nemocným. Slouží se jim tak, jak by se skutečně sloužilo Kristu, který řekl: „Byl jsem nemocen a navštívili jste mne. A cokoli jste udělali pro jednoho z těchto mých nejposlednějších bratří, pro mne jste udělali.“*²¹

---

¹⁷ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 136.

¹⁸ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 11.

¹⁹ GRÜN A., *Svatý Benedikt z Nursie – učitel duchovního života*, str. 77.

²⁰ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 11.

²¹ GRÜN A., *Svatý Benedikt z Nursie – učitel duchovního života*, str. 79.

Podle řehole sv. Benedikta byla pro nemocné zřizována tzv. *infirmaria*,²² jednalo se o špitální budovy, které byly odděleny od vlastního kláštera a stávaly vně i uvnitř opatství. V infirmariích byly pod dohledem a péčí pečlivého ošetřovatele, tedy v medicíně a léčení fundovaného mnicha, umístěny osoby nemocné, které si mohly dle libosti dopřávat např. maso pro posílení organismu nebo lázně a koupele. Podle velikosti opatství byly součástí *infirmarií* specializované prostory jako sklady léčiv, místnosti pro pouštění žilou a latríny.

Primárním účelem těchto zařízení bylo poskytnutí útočiště pro tělo a zajištění lékařské péče, ale šlo také v souladu s věroukou především o spásu duše. Lidská duše, stejně tak jako lidské tělo v té době nepatřila ani člověku, ani ďáblu, ale výhradně Bohu a tak samozřejmou povinností řádného křesťana byla přiměřená péče o tělo a zejména o duši. Důležitou skutečností je, že *infirmaria* byla navštěvována a kontrolována i lékaři s nejvyšším postavením či autoritou, tedy dvorními, či královskými.²³ Byla to tedy jakási veřejná služba, a to jak ve smyslu křesťanské nauky, tak v zájmu panovníka o obecné blaho poddaného lidu. Tak stoupala i společenská prestiž lékařů, kteří pečovali o chudé nemocné. Léčba a ošetřování jsou Benediktem z Nursie vnímány jako akt milosrdenství a křesťanské lásky.²⁴

Charakteristickým znakem způsobu léčby ve středověku bylo spojení víry v Boha s církví schválenými léčebnými postupy. Vyskytovaly se i alternativní způsoby léčby, jako například bílá magie, ale v křesťanské Evropě převládaly církví schválené postupy, jako byla léčba pomocí modliteb s využitím léčivé síly přírody, zejména bylin.

Klášterní medicína středověku spoléhala na léčivou moc Boha a přírodní léčby, zejména bylin. Významnou představitelkou tohoto konceptu byla Hildegarda z Bingenu.

---

²² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 11.

²³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 137.

²⁴ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 11.

Německá abatyše Hildegarda z Bingenu (1098-1179)²⁵ patřila mezi čelní propagátory zde uvedeného léčebného postupu. Jsou známé její popisy rostlin, zvířat a kamenů, a léčení stravou, drahými kameny či bylinkami. Zcela v duchu tehdejšího učení zaujímal v jejím způsobu léčení významnou roli především vztah k Bohu a kladla důraz na zbožnost a asketický život. Její léčitelské znalosti se neopírají pouze o její znalosti přírody, nýbrž i o zážitky zjevení.

Názory Hildegardy na člověka, nemoc a léčení byly zcela přirozeně v souladu s tehdejším křesťanským učením. Člověk je dle Hildegardy nedílnou součástí Božího zázraku stvoření a tak pouze Bůh má moc uzdravovat: „*nemocný se z Boží vůle buď vyléčí anebo zemře, protože jej Bůh vyléčit nechce.*“²⁶ Mimo vizionářská díla a traktáty, oslavující církev a Boha, napsala zásadní pojednání o léčbě *Physica a Causae et curae*.²⁷ Dílo *Physica* nebo též *Liber subtilitatum diversarum naturarum creaturarum (Kniha jednoduchého lékařství, čili o tajných silách rozličného stvoření přírodního)* pojednává o lékařství a přírodní medicíně, včetně charakteristiky německé fauny a flóry.²⁸ Dílo *Causae et curae* nebo též *Liber compositae medicinae de aegritudinum causis, signis atque curis (Kniha složitého léčení, čili příčiny, znamení a léčení nemocí)* pojednává o vlivu způsobu života na nemoc a její vznik a o úloze Boha jakožto nejvyššího léčitele.²⁹ Ve svém díle sumarizovala tradiční představy o léčivých účincích nejrůznějších bylin, kamenů a zvířat. Hildegarda z Bingenu představuje průkopnici využívání tradiční přírodní léčby ruku v ruce s léčivou silou boží.

Jak je uvedeno v další části této práce, ne vždy bylo na možnosti přírodní léčby pohlíženo graduovanými lékaři s pochopením a tradici lidové léčby se odhodlali prozkoumat a zahrnout do svého lékařského umění pouze jednotlivci jako například Paracelsus nebo Hájek z Hájku.

---

²⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 154.

²⁶ Ibidem, str. 154.

²⁷ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 12.

²⁸ Ibidem, str. 12.

²⁹ Ibidem, str. 12.

Avšak klášterní medicína využívala mimo léčby praktické i prameny teoretické, písemné, zejména díla antických a arabských učenců. Kláštery tak sloužily jako uchovatelé a šířitelé vědění.

2.3 Klášterní vzdělanost

Z důvodu zaměření této práce na oblast Itálie a Střední Evropy je jakožto klíčové centrum klášterní vzdělanosti uveden klášter Monte Cassino a jeho zakladatel, Constantinus Africanus. Klášter Monte Cassino byl založen samotným zakladatelem řádu Benediktinů, Benediktem z Nursie, někdy kolem roku 530. Benedikt v chrámu strávil zbytek života a napsal zde i své nejslavnější dílo *Regula Benedicti*.³⁰

Klášter Monte Cassino se stal jedním z nejvýznamnějších středisek vzdělanosti, a to zejména v oblasti lékařství. Působil zde Constantinus Africanus (? -1087).³¹ Constantinus sice nebyl vystudovaným lékařem a i o jeho původu se dodnes vedou spory, důležité však je, že byl znalec arabštiny a z tohoto jazyka překládal do latiny jak díla antických klasiků, tak i díla arabských učenců. Překládal Hippokrata i Galéna a vytvářel tak kompiláty s arabskými díly.³² Přeložil Hippokratovy *Aforismy*, Galénova díla *Ars parva et magna* a královskou knihu Ali ibn Abbáse, kterou nazval *Pantegni in Theorica et Practica*.³³

Na světlo Boží znovu vynesl koncept teoretického antického lékařství z pera Galéna,³⁴ podle něhož umění lékařské spočívá v *res naturales* – anatomie a fyziologie lidského těla, *res non naturales* – dietetické zásady zdravého životního stylu a *res contra naturam* – patologické jevy *sensu lato*.³⁵

---

³⁰ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 130.

³¹ Ibidem, str. 130.

³² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 15.

³³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 130.

³⁴ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 16.

³⁵ *Sensu lato* (lat.) – v širším slova smyslu, obecně.

Constantinus Africanus sám sepsal velmi zdařilou lékařskou knihu (kompilát), nazvanou *Ars medicinae*.³⁶ Tato kniha, později nazvaná *Articella*³⁷, byla po dlouhá léta používána k výuce na lékařských fakultách evropských univerzit.³⁸ Soubor děl, jím přeložených do latiny a známý pod názvem *Corpus Constantini*, představoval tehdejší sumu znalostí v oblasti lékařství.

Constantinus Africanus však sám nebyl lékařem a jeho spisy tedy sledují víceméně teoretickou linii a obecné filozofické cíle. Svými překlady výrazně ovlivnil nejen tzv. Salernskou školu, kde působil, ale výrazně přispěl ke znovuzrození evropské medicíny, k čemuž přispěla i ta skutečnost, že jeho díla byla akceptována i katolickou církví a toto požehnání nebo schválení bylo nezbytné k tomu, aby se jeho díla mohla šířit po Evropě.

Tak byl v podstatě znovu objeven a rozpracován koncept Galénovy humorální teorie z 2. století n. l. Dle Galénova humorálního konceptu je zdraví podmíněno rovnováhou *humores*, neboli šťáv v lidském těle, což je ale v praxi vyloučeno, neboť v lidském těle probíhají neustále chemické procesy a přeměny. A tak je absolutní rovnováha tělesných šťáv, neboli *chymoi*, nedosažitelným ideálem.³⁹

Humorální patologie je původně předsokratovský antický koncept, později rozpracovaný Aristotelem i Galénem, založený na podobnosti mikrokosmu a makrokosmu, kde jsou ve vnějším světě čtyři elementy – voda, vzduch, oheň, země, kterým v mikrokosmu, tedy lidském těle, odpovídají kvality humorů – krev, sliz, černá a žlutá žluč.⁴⁰ Smísení a poměr těchto čtyř základních šťáv v lidském těle vytváří temperament. Pokud však dojde k porušení rovnováhy výše uvedených šťáv, vzniká nemoc.

---

³⁶ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 131.

³⁷ Articella neboli malé umění medicíny.

³⁸ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 38.

³⁹ LE GOFF J.; SCHMITT J. C., *Encyklopedie středověku*, str. 333.

⁴⁰ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 79.

Přijetí lékařských knih, které se hojně vyskytly v jedenáctém a dvanáctém století, si v této době ještě nevyžádalo žádnou drastickou revoluci v lékařském myšlení či technikách. Nutno dodat, že dílo *Articella* bylo prodchnuto galénovským učením, i když vše zřejmě od Galéna přímo nepocházelo. Tento fakt ovlivnil budoucí studium medicíny, kdy Galén platil za jednu z největších autorit a zpochybnit jeho poznatky a závěry si mohl dovolit jen ten nejsmělejší a nejodvážnější lékař. Avšak s postupem času se začínaly objevovat otázky, na které nebylo možno nalézt v dílech antických a arabských učenců odpovědi. Nezbytné základy pro rozvoj pozdně středověké a renesanční lékařské kultury již byly položeny.⁴¹

---

⁴¹ SIRAI SI N., *Medieval & early Renaissance medicine*, str. 16.

3 PROMĚNY FILOZOFIE A OBRAZU ČLOVĚKA

Z hlediska pochopení prostředí, v němž žili a působili renesanční lékaři, je důležité pojednat o vývoji myšlení obecně a zejména o vývoji filozofického pojetí člověka a lidského těla. Filozofie byla ve středověku často chápána jako pomocná věda, nástroj k pochopení teologie. Koexistovaly vedle sebe dva významné systémy, či filozofické směry. Prvním z nich byla Aristotelova filozofie, která byla zprostředkována pomocí arabských překladů a komentářů a následně byla recipována a implementována na pravdu, vyjádřenou v Písmu. Druhým směrem pak byla filozofie novoplatónská, která byla historickým odkazem helénistických škol a byla šířena pomocí scholastických spisů církevních otců. Tyto dva základní myšlenkové proudy ovlivnily v rámci katolické církve dějiny celé Evropy a vytvořily tak teoretický fundament pro novou vědu, vznikající na přelomu středověku a novověku.

3.1 Křesťanství a věda

Rodící se věda byla v dosti problematickém postavení vůči církvi, kdy tato si osobovala právo na vysvětlení všeho, co se týkalo lidské existence. Ale přesto se dařilo postupně otevřít cestu badatelské expanzi renesance.

Důležité momenty pro tento pozvolný proces shrnuje Hedley Brook: Za prvé - křesťanské učení sloužilo jako zdroj předpokladů pro vědeckou činnost (například přesvědčení, že se příroda řídí zákony, bylo odvozeno z jejího stvoření rozumným Bohem), za druhé – věda byla křesťanským učením schválena (vědecké poznatky mohly být využity pro zmírnění námahy a utrpení), za třetí – křesťanské učení poskytlo legitimní motivy pro vědeckou práci (například ukázat slávu a moudrost stvořitele), a za čtvrté – křesťanství hrálo významnou úlohu v regulování nebo usměrňování vědecké metodologie (například voluntaristická teologie ospravedlnila a odůvodnila empirický vědecký přístup).

A Brooke dodává i pátý moment, kdy křesťanství hrálo podstatnou roli při formování vědeckých teorií (kdy například Ray a Linné při pojmenování druhů použili biblický způsob vyjadřování a chápání stvoření světa zcela v duchu křesťanského učení).⁴²

Zcela v duchu učení antických mistrů bylo studium medicíny a filozofie i ve středověku úzce spjata a je doloženo, že posluchači medicíny museli absolvovat nejprve studium filozofie podobně jako studenti práv a teologie.⁴³ Bylo nutné, aby si medicína něčím vykompenzovala svůj řemeslný charakter a to teoretickými filozofickými základy a disputacemi. Toho bylo dosaženo úzkým spojením studia medicíny a přírodní filozofie.⁴⁴

Tomáš Akvinský zastával názor, že dobrý lékař si musí na začátku kariéry osvojit znalosti přírodní filozofie, neboť lékař jakožto řemeslný tvůrce zdraví (*artifex factivus sanitatis*) uvádí v praxi prvotní a všeobecně platné principy zdraví a nemoci.⁴⁵ Aby byl lékař schopen posoudit stav pacienta musel být vybaven znalostmi nejenom z oblasti medicíny. Studium filozofie a přírodních věd v obecném smyslu bylo tedy intelektuální výbavou každého jedince.

Program postupu studia sepsal Tomáš Akvinský v tomto pořadí: „*Žáci nejprve začnou logikou, která předává pravidla vědění, pokračují matematikou na té úrovni, kterou jsou schopni zvládat ještě jako děti, za třetí postoupí ke studiu přírodní filozofie, jejíž znalost vyžaduje kvůli zkušenosti delší čas, za čtvrté pak k morální filosofii, kterou nemohou v útlém mládí ještě chápat v náležité míře, konečně pak nastoupí cestu k oné božské nauce, která uvažuje o prvotních příčinách jsoucna.*“⁴⁶

---

⁴² PEARCY N. R.; THAXTON Ch. B., *The soul of science – christian faith and natural philosophy*, str. 24.

⁴³ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 20.

⁴⁴ Ibidem, str. 21.

⁴⁵ Ibidem, str. 21.

⁴⁶ Ibidem, str. 21.

Aristotelovo učení o povaze vědeckého myšlení a Aristotelova fyzika proměnila Evropský intelektuální život.⁴⁷ Tento výrok asi nikoho nepřekvapí. Jaká však byla úloha Aristotelova učení při formování nové vědy na přelomu středověku a novověku?

Tomáš Akvinský ve 13. století adaptoval Aristotelovo učení a křesťanskou víru jakožto hybridní systém, který byl nazván scholastickým.⁴⁸ Předtím tímto zásahem *Doctora Angelica* (tak byl nazýván Tomáš Akvinský) bylo Aristotelovo učení církví přijímáno rozporuplně zejména díky tomu, že jeho filozofie představovala komplexní a všeobjímající systém vědění. To byl pro církev značný problém a Aristotelova filozofie tak byla přímým konkurentem pro křesťanské učení, které si osobovalo právo jako jediné vysvětlovat vznik a fungování světa.

Tomáš Akvinský tedy zapracoval Aristotelovu filozofii, zejména jeho učení o přírodě do křesťanské doktríny. Zdálo se tehdy, že Aristotelova metafyzika, zejména jeho učení o formách, zcela vyhovovaly učení o Božských záměrech. Došlo tak ke smíření dvou původně protivných myšlenkových proudů, i když z počátku byl Aristotelův systém konkurenční pro ten jediný správný v západním světě, který byl založen na zjevení křesťanské víry. Deduktivní charakter Aristotelovy filozofie, zejména filozofie přírody, umožňoval jednak potvrzení křesťanské nauky, jednak rozvoj středověké vědy.

S postupem času se však ukazovalo, že tento systém není udržitelný, neboť se objevují a hromadí poznatky nebo anomálie, tímto systémem nevysvětlitelné. Aristotelova filozofie forem aplikovaná na křesťanskou věrouku tak vlastně omezovala tvořitelskou moc Boží a to tak, že Bůh vlastně tvořil z hmoty nebo matérie, která měla předem dané vlastnosti.⁴⁹

---

⁴⁷ SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 15.

⁴⁸ PEARCY N. R.; THAXTON Ch. B., *The soul of science – christian faith and natural philosophy*, str. 18.

⁴⁹ *Ibidem*, str. 18.

Vycházejíc zejména z učení dvou významných myslitelů starověku se středověká medicína stala jakýmsi syntetickým systémem, založeným zejména na učení Aristotela a Galéna. Oproti tomuto středověkému konceptu se v renesanci začíná prosazovat Platón, resp. novoplatonismus.

Na tradici renesančního platonismu odkazuje i Jan Jessenius v jeho lipské dizertační práci z roku 1587, kde člověka velebí těmito slovy: „*Velký zázrak je člověk, velký div přírody, živočich plný důmyslu a rozumu, nad nějž v univerzu není nic božstějšího, ba je jako nějaký Bůh nebo jen o málo menší než andělé.*“⁵⁰

Aristotelova filozofie sice byla křesťanskou inteligencí adaptována a akceptována, zároveň však představovala problém ve smyslu předurčení jednání a konání Boha. Toto omezení Boží kreativity a moci samozřejmě bylo pro církev zásadním problémem a tak roku 1277 biskup z Paříže, Etienne Tempier, odsoudil několik Aristotelových tezí, čímž dal vzniknout tzv. teologickému voluntarismu a opět osvobodil Boží vůli od jakýchkoli omezení a předurčení ve smyslu aristotelských forem a vrátil Bohu svobodu konání a rozhodování. Toto bylo důležité pro budoucí svobodu práce badatelů.⁵¹

3.2 Proměny vztahu k člověku

Komplikovaný vztah k lidskému tělu byl od středověku upravován zejména zásahy církve. Změna z klasické na středověkou křesťanskou společnost ovlivnila postoje k medicínským znalostem a také vztah mezi léčením náboženským a sekulárním.⁵² A docházelo také k postupné proměně vztahu k lidskému tělu. Již ke konci středověku začalo lidské tělo nabývat na významu v humanistické teologii.

---

⁵⁰ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 39.

⁵¹ PEARCY N. R.; THAXTON Ch. B., *The soul of science – christian faith and natural philosophy*, str. 18.

⁵² SIRAISSI N., *Medieval & early Renaissance medicine*, str. 7.

Pohledy církve a lékařů na lidské tělo se však nadále lišily, ale i ovlivňovaly navzájem. Pro jedny bylo tělo stále pouhým vězením duše či její bezvýznamnou schránkou, jak hlásal například papež Řehoř Veliký a naproti tomu jiní prosazovali teorii imanence, kdy tělesnou schránku považovali za ztělesnění duše. O nedílnosti spojení těla a duše hovoří například i Leonardo da Vinci: „*Duše touží být se svým tělem, protože bez jeho orgánů nemůže vnímat ani jednat.*“⁵³

Renesanční obraz člověka však není příliš odlišný od toho středověkého. Základní myšlenkou renesanční epochy je pojetí člověka jakožto obrazu Božího, ale objevují se smělé názory, že je člověk již Bohu roven. A tak se do popředí dostává po staletích lidské tělo, jak řekl Alessandro Benedetti: „*Lidské tělo bylo stvořeno jako schránka pro lidskou duši a člověk se díky němu stal mezi ostatními živými tvory jedinou vzpřímenou bytostí.*“⁵⁴ Pochvalná pojednání o člověku jakožto nejvyšší rozumem obdařené bytosti psali takřka všichni významní myslitelé té doby. Zvýšený zájem o člověka jako samostatnou entitu lze spatřit například v díle Michela de Montaigne, který ve svém díle Eseje napsal: „*Látkou své knihy, milý čtenáři, jsem zkrátka já sám.*“⁵⁵

Vyzdvižení hodnoty člověka a lidských schopností a možností bylo vyjádřeno také v hlavním díle Giovanniho Pica Della Mirandoly, které autor nazval *De hominis dignitate* neboli *O důstojnosti člověka* (1496). Mirandolovo dílo v sobě mísí biblické prvky s filozofií Platóna a jeho pokračovatelů. Člověk je podle něj jedinečný mezi všemi tvory tím, že je nadán svobodnou vůlí a pravomocí ovlivnit povahu svého života a vlastní osud, na rozdíl od ostatních živočichů, jimž Bůh přiřknul jejich přirozenost, schopnosti a možnosti. Sám si člověk volí, čím bude. V jeho spise se odráží optimistická víra italské renesance v lidské schopnosti.⁵⁶

---

⁵³ LUKASEY A.; PEČÍRKA J., *Život a dílo mistra Leonarda*, str. 9.

⁵⁴ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 196.

⁵⁵ DE MONTAIGNE M., *Eseje*, str. 7.

⁵⁶ PICO DELLA MIRANDOLLA G., *O důstojnosti člověka*, str. 21.

Společnými rysy dané epochy byly člověk mající aktivní postavení v rámci stvoření, činnost a poznání jako hlavní úkoly člověka, chvála tvůrčí činnosti. Porter tuto změnu myšlení pregnantně vystihuje slovy: *„Především pak renesance přinesla, po staletích nadvlády církevního učení, podle něhož bylo třeba se v zájmu života věčného zříkat světských radostí, nenasytnou touhu po materiálních požitcích a doslova faustovské puzení objevovat, prozkoumat a poznat každé zákoutí tvůrčího procesu.“*⁵⁷

Zájem o člověka v duchu řeckého *„Gnóthi seauton, nosce ipsum“*⁵⁸ se tak stal ústředním mottem renesance, v jehož duchu se nesla díla předních autorů. O významu této řecké výzvy například hovoří i Pico Della Mirandola: *„...vybízí a povzbuzuje k poznávání veškeré přírody, jejímž spojovacím článkem a jakoby smíšeninou je přirozenost člověka. Kdo totiž poznává sebe sama, v sobě samém poznává všechno...Až nás přírodní filosofie osvítl tímto poznáním, staneme již v bezprostřední blízkosti Boha...“*⁵⁹ Tak se dostával člověk do popředí zájmu, začal být mnohem více zvědav i na své vlastní tělo a na jeho fungování, problémy a projevy a s tím ruku v ruce docházelo k obratu jak v medicíně, tak v postavení a myšlení lékařů samých.

3.3 Předpoklad pro změnu myšlení

Lékařská věda těžila z boje církve s heretiky a lidovými léčiteli, docházelo ke sporům mezi autoritami církve a docházelo k pozvolnému oddělování klášterní a světské medicíny. Středověcí lékaři si tak začali uvědomovat svébytnost svého postavení ve společnosti: *„..., protože v sobě soustřeďovali odkaz Galénské tradice předávané a pozměněné Araby, vědecky zdůvodněné poznání a pozorování, cítili být se novými, jak sami říkali, moderními lidmi.“*⁶⁰

---

⁵⁷ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 196.

⁵⁸ „Poznej sám sebe“ - nápis nad vchodem věštírny v Delfách.

⁵⁹ PICO DELLA MIRANDOLA G., *O důstojnosti člověka*, str. 79.

⁶⁰ LE GOFF J.; SCHMITT J. C., *Encyklopedie středověku*, str. 332.

I přes výše uvedenou změnu v myšlení zůstala renesanční kultura a věda v kontextu středověkého obrazu světa a myšlení. Je třeba zdůraznit, že vzestup evropské civilizace v době renesance byl umožněn díky výtvarným středověkům, a to jak v oblasti ekonomické, správní, vědecké i technické. K větším změnám však bylo třeba změnit strukturu středověkého myšlení, kterou přináší renesanční a novověké umění a věda. Změna struktury myšlení nebyla možná na základě buď dogmatického, nebo naopak spekulativního teologického a filozofického přístupu. Středověk dal do vínku následujícím obdobím významnou metodologickou výbavu ve formě středověké vědy, která položila důraz na empirickou zkušenost a empirickou metodologii jako významného oponenta spekulativní povahy filozofie a teologie tohoto období.

Díla Galéna, Hippokrata a Avicenny byla nadále využívána jako základní literatura při studiu medicíny, ale jak se postupně medicína a způsoby léčení dostávaly z područí církve a měnily se diagnostické a léčebné postupy lékařů a přístupy k pacientovi, vyvstávala celá řada otázek a problémů, na něž nebylo možno najít odpovědi v učebnicích antických a arabských myslitelů.

3.4 Věda v renesanci a renesance ve vědě

Ve 14. století se v Itálii objevuje zcela nový filozoficko-kulturní fenomén, známý jako renesance.⁶¹ Renesanční epocha bývá zpravidla vymezena jako období mezi lety 1350 - 1600. V této epoše počala snaha o znovuzrození antických ideálů, tedy ideálů obdivovaných představiteli renesančního humanismu. Na jedné straně byla snaha o pohřbení minulosti, resp. té nedávné, temné, a na druhé straně pak snaha o obnovu hodnot starověku. Slovo znovuzrození pro označení doby především 15. a 16. století by se mohlo jevit jako zavádějící, sice byla oslavována antická minulost, ale také se rodilo mnoho nového.

---

⁶¹ Etymologicky slovo renesance pochází původně z italského výrazu *rinascenza*, což znamená znovuzrození, neboli snahu o návrat k antickým ideálům a učenosti.

Díky zásadním změnám materiální kultury došlo k mnoha novým objevům. Byl mimo jiné objeven střelný prach, kompas, knihtisk. Dále pak byly objeveny nové světy, východní a západní, pokračoval rozkol v církvi a objevovala se nová náboženství, byly objeveny nové hvězdy pomocí nových nástrojů, zaváděly se nové formy státního zřízení, byly objeveny a rozvíjeny nové umělecké techniky, rozvíjen byl i obchod a nové dopravní a obchodní cesty, vznikala nová filozofie založená na nových argumentech a překladech antických a arabských děl. Fundamentální díla starověkých mistrů byla nově přeložena, tentokrát humanisty, kteří se snažili nikoli o doslovné otrocké překlady, ale hledali spíše smysl antických děl s použitím rozvíjející se lingvistiky.

Život obyčejného člověka v renesanční epoše nebyl vždy jednoduchý. Totéž platí i o životech vzdělanců, konkrétně lékařů. Svět, v němž renesanční lidé žili, nebyl zdaleka ideálním místem pro život. Vedle kulturního rozvoje lidstvo postihlo několik morových ran, úloha římské církve, do té doby platící za ústřední autoritu, byla zpochybněna a kvůli rozdlům v náboženském vyznání byly vedeny vleklé boje. Tyto události s sebou přinášely jistý druh pesimismu a melancholie. Smrt byla všudypřítomným jevem. Rány, jimž člověk musel čelit, byly často považovány za boží trest za známku toho, jak zkažený je člověk, čímž je protknuta celá společnost.

Mohlo se zdát, že obrácením pozornosti na člověka ztrácí víra a s ní i církev na významu. Nebylo tomu tak. Nejen reformační snahy jasně ukazují, jak byla instituce církve důležitá a jaká pozornost jí byla věnována. Strach v lidech renesance vyvolávala černá smrt, mor, který v několika vlnách zahubil statisíce lidí po celé Evropě. Erasmus stejný problém viděl i v nemoci syfilis, o níž prohlásil, že je více nebezpečná než mor. Její zdroj viděl v prostituci, smilstvu hříšné společnosti. Církev volá po obrodě společnosti a lékařská věda musí čelit neznámým chorobám. Člověk se tak dostává do popředí zájmu se všemi jeho radostmi i starostmi.

Renesance akcentovala význam člověka a nabídla odlišný pohled na pozemský svět. Člověk měl a mohl užívat darů světa a tím vzdal dík Bohu. Důležitým momentem byla sekularizace, i když odklon od náboženství nebyl tak výrazný. I nadále se objevovaly náboženské motivy. Role křesťanství a církevních institucí nebyla v zásadě zpochybněna. Přesto, že reformační ideje a sociální hnutí diskreditují autoritu katolictví a papežského stolce, vliv křesťanství zůstává neotřesen.⁶²

V renesanci se objevuje princip *Ad fontes*,⁶³ neboli zpět k pramenům, který našel největší zastávce v řadách vědců, zejména lékařů, a dále v řadách církevních myslitelů. Důležitým momentem tohoto období jsou reformační snahy o obnovu církve.⁶⁴ Zde lze nalézt jistou analogii mezi snahou církevních reformátorů a humanistických učenců té doby a to, že za klíč k pokroku začal být považován návrat k pramenům a že rozhodující disciplínou při odhalování pravdy zamlžené spoustou nepřesností a nesprávných interpretací se stala filologie. To platilo nejen v teologii, ale i v medicíně.⁶⁵

Na počátku 15. století byla přítomna snaha humanistů o vytvoření nového aristotelismu, v čele stál tajemník papeže a pozdější kancléř Florencie, Leonardo Bruni (1370 - 1444), který se stal jedním z nejvýznamnějších novodobých překladatelů Aristotelových. Nebylo to však tím, že by přeložil nové texty, ale tím, že založil novou metodu překladu. Středověcí překladatelé z řečtiny se snažili najít latinský ekvivalent každého řeckého slova a tak přeložit text věrně a slovo za slovem. Naproti tomu Bruni přišel s myšlenkou nepřekládat slovo od slova, protože to podle něj změnilo smysl celého textu, ale překládal slova, fráze a věty tak, aby zůstal smysl textu zachován.

---

⁶² DEMJANČUK N.; DEMJANČUKOVÁ D., *Prameny humanistické epistemologie*, in: *Věda v renesanční a novověké kultuře*, DEMJANČUK N.; VAŘENKOVÁ J., str. 79.

⁶³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 196

⁶⁴ Martin Luther spolu s dalšími protestanty požaduje odvržení všech dosavadních církevních doktrín, které nemají oporu v bibli, a volá po návratu k bibli, jako jedinému skutečnému prameni víry. Zastává myšlenku, že bible by měla být studována pouze v řeckém originálu, neboť jedině ten vede k jejímu správnému pochopení.

⁶⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 196.

Postupoval tak, že při překladu sledoval slovosled a syntax spíše latiny než řečtiny. Tímto způsobem přeložený text lépe vystihoval smysl a myšlenky autora, ale lišil se od původního staršího překladu. Tak došlo k neshodám mezi novými humanistickými a původními středověkými scholastickými překlady Aristotela.⁶⁶

Z hlediska této práce je důležité rozlišení mezi filozofickými směry, vyučovanými na univerzitách a mimo ně. Tento rozdíl schematicky načrtl Tomáš Nejeschleba: „*Zatímco na filozofických fakultách byl pěstován především aristotelismus, v mimouniverzitním prostředí se dařilo zejména platonismu, přestože toto rozlišení nebylo zdaleka ostré. I v případě renesanční medicíny tak (opět zjednodušeně) na jedné straně nacházíme univerzitně vzdělané lékaře, kteří se hlásí k aristotelismu nebo galénismu, na druhé straně pak praktiky, kteří vycházejí spíše z novoplatónských koncepcí.*“⁶⁷ Lze tak sledovat trend, kdy se severoitalské univerzity hlásí spíše k aristotelismu, Filozof se naproti tomu velké oblibě těšil zejména v Padově, na jiných italských univerzitách byl vyučován i platonismus.⁶⁸

Aby mohla vzniknout moderní věda, bylo nutno se zřící intelektuálního apriorismu středověkých scholastiků s jeho aristotelskou představou, že všechny věci lze dedukovat pomocí logických abstraktních argumentů z libovolných počátečních principů.⁶⁹

Renesanční medicína si začala uvědomovat svou svébytnost a význam pro společnost a jedním ze zásadních problémů bylo také její nejasné postavení ve středověkém systému věd. Většina univerzit sestávala ze tří fakult: teologické, filozofické a právnické, kde se přednášelo zejména právo kanonické.

---

⁶⁶ KRAYE J., *The philosophy of the Italian Renaissance* in: PARKINSON G.H.R., *Routledge History of Philosophy IV: The Renaissance and The 17th Century Rationalism*, str. 18.

⁶⁷ NEJESCHLEBA T., *Renesanční medicína: Academici versus practici*, in: FIALOVÁ L.; KOUBA P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, str. 38.

⁶⁸ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 25.

⁶⁹ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 17.

Medicína byla spíše řazena do kategorie *ars*, tedy do umění, i když prakticky aplikovaného a její lékaři i profesory požadované zařazení do kategorie *scientia*, neboli mezi vědy, se začalo prosazovat právě na severu Itálie.

V čase černé smrti a výskytu jiných, do té doby neznámých chorob, importovaných i z Nového Světa, byli lékaři postaveni do situace, která vyžadovala zvýšenou pozornost a značné intelektuální výkony, které ovšem nebylo možno provádět na církevní půdě. Díky snaze lékařů a lékařských fakult povznést medicínu mezi skutečné vědy a osvobodit ji z područí církve se postupně rozvolňovalo doposavad pevné pouto, které vázalo medicínu s náboženstvím a začaly vznikat laické školy, určené k výuce nejenom medicíny, ale i ostatních oborů.

4 POČÁTKY UNIVERZITNÍHO STUDIA MEDICÍNY

Navzdory faktu, že církve v podstatě ovládala léčení v křesťanské společnosti, se začaly ve středověku opětovně zakládat lékařské školy tehdy ještě neuniverzitního typu. Nejprve se jednalo o víceméně neformální setkávání učitelů a žáků a následně vznik volných komunit po vzoru cechovních organizací.⁷⁰ Docházelo zde k setkávání lékařů a studentů z různých oblastí Evropy, kteří zde studovali antické a arabské knihy (především Avicennovy spisy). V 10. století byla založena lékařská škola v Salernu (jižní Itálie) a ve 12. století v Montpellier (jižní Francie).⁷¹

V těchto školách docházelo k významné kulturní difúzi, neboť se zde setkávali učenci a studenti z různých částí Evropy s různými kulturními zvyklostmi, různým stavem vědeckého poznání a různým přístupem k lékařství a léčení. Byla to doba před vynálezem knihtisku (Johannes Gutenberg, kolem roku 1450) a tak se vědomosti šířily pomocí rukopisů, opisů nebo ústně, k čemuž výrazně napomohl mezinárodní charakter nově zakládaných škol. Jazyková bariéra tehdy prakticky neexistovala, neboť *lingua franca* mezi vzdělanci tehdy byla přirozeně latina. Posléze došlo k institucionalizaci systému výuky a ustanovení míst pro výuku. Tyto celky, na základě podobnosti s cechy označené (*universitas*), byly založeny a potvrzeny zakládací listinou a jejich struktura a činnost byla kodifikována organizačními dokumenty.⁷²

Založení univerzitního vzdělávání v medicíně v průběhu 13. století bylo institucionální a kulturní inovací velkého významu. Avšak mezi 13. a 15. stoletím získala univerzitní vzdělání pouze menšina všech lidí, praktikujících léčení. Důležitost lékařských fakult a vyučujících tamtéž byla spíše nikoli v jejich počtu, ale v jejich schopnosti tvořit a spravovat lékařskou elitu a podporovat vyšší lékařskou kulturu.⁷³

---

⁷⁰ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 19.

⁷¹ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 137.

⁷² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 19.

⁷³ SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 32.

4.1 Počátky univerzitního studia medicíny v Evropě

Od 12. století začaly postupně vznikat univerzity v obecném slova smyslu a v průběhu 13. a 14. století zaznamenáváme počátky systematizovaného univerzitního vzdělávání v oblasti medicíny. Impuls ke vzniku univerzit byl v různých částech Evropy různý.

Některé univerzity vznikly z rozhodnutí panovníka, například tehdejší Pražská univerzita, nyníější Karlova.⁷⁴ V Paříži byla založena univerzita roku 1110 a v Montpellier roku 1181,⁷⁵ a to na základě iniciativy církve, naproti tomu například univerzita v Bologni, založená roku 1158, vznikla z iniciativy městského státu, stejně tak i univerzita v Neapoli (1224) a v Padově (1222).⁷⁶

Zejména Padovská univerzita (Gymnasium Patavium), získala záhy značný věhlas a to zejména díky humanitnímu duchu a nedogmatickému přístupu k lékařským autoritám. Také zde nebyla samostatná teologická fakulta a tak docházelo k většímu prolnutí filozofie a medicíny. Vzdělávali se a působili zde význační lékaři jako například Andreas Vesalius, Gabrielle Fallopio či Girolamo Fabricio ab Aquapendente.⁷⁷ Naproti tomu součástmi univerzit v Oxfordu a v Paříži byly i fakulty teologické,⁷⁸ což mělo vliv na formování vnímání medicíny u budoucích lékařů. Právě díky univerzitám dochází k efektivnějšímu šíření medicínských znalostí, než tomu bylo dosud. Od samého založení univerzit dostává příležitost řada studentů medicíny z různých zemí Evropy, kteří mezi nimi putují a hledají pro ně tu nejvhodnější.

Studium na lékařských fakultách spočívalo hlavně ve čtení spisů církví uznávaných autorů, mezi které patřili Galénos, Avicenna, Rhazes, někdy Hippokratés.⁷⁹

---

⁷⁴ Založena roku 1348.

⁷⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 137.

⁷⁶ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 42.

⁷⁷ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 52.

⁷⁸ SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 65.

⁷⁹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 20.

Díky studiu těchto děl bylo možné navázat na předchozí znalosti a dále je rozvíjet. Medicínské znalosti získaly díky překladům důkladnou oporu. Práce s výukovými texty na středověké univerzitě sestávala zpravidla z těchto tří činností: nejprve to bylo čtení (*lectio*) za účelem porozumění textu, na základě zevrubného čtení byl sestaven katalog tezí, tj. argumentů a tvrzení. Rozporuplná tvrzení byla podrobena zkoumání tázáním (*questiones*) a následně řešena učenými debatami (*disputationes*).⁸⁰ Převahu získávaly postupně Galénovy spisy, které postupně vytlačovaly fundamentální dílo Kánon lékařství arabského lékaře Avicenny a stávaly se hlavní náplní *lectia*.⁸¹

Velký význam pro lékařství pozdního středověku měla navíc astrologie, která si na Západě získala oblibu díky překladům arabských autorů. Jako všechny materiálně uchopitelné jevy považovali arabští učenci i fyziologii člověka a zvířete, tj. interakci tělesných šťáv, za přímo závislé na astrologických vlivech, a proto bylo při stanovování diagnózy nezbytně nutné přihlížet ke hvězdám. Počátkem 14. století Pietro d'Abano v Padově a Taddeo Alderotti v Bologni etablovali astrologii jako lékařskou disciplínu.⁸² Velký vliv astrologii při léčení pacientů přičítal kupříkladu Paracelsus, který ve svém díle *Astronomia magna* z roku 1537-1538 pravil: „*Lékař, který nerozumí astronomii, nemůže být úplným lékařem, protože více než polovinu všech chorob ovládají nebesa.*“⁸³

4.2 Počátky univerzitního studia medicíny v Čechách

Nejstarší univerzitou střední Evropy bylo Pražské vysoké učení, nynější Univerzita Karlova v Praze, které bylo založeno dne 7. dubna roku 1348 z rozhodnutí panovníka Karla IV, císaře Římského a krále Českého, a to vydáním zakládací listiny, tzv. zlaté buly, opatřené královskou zlatou pečetí.⁸⁴

---

⁸⁰ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 20.

⁸¹ NEJESCHLEBA T., *Renesanční medicína: Academici versus practici*, in: FIALOVÁ L.; KOUBA P., *Medicína v kontextu západního myšlení*, str. 39.

⁸² BERGDOLT K., *Černá smrt v Evropě*, str. 22.

⁸³ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 276.

⁸⁴ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 45.

Podobně jako ostatní evropské univerzity měla i Pražská univerzita vlastní majetek, který jí daroval panovník a zakladatel. Z vlastních výnosů univerzita platila veškeré náklady na provoz. Výuka probíhala v kláštorech a někdy i v bytech přednášejících, později byly založeny posluchárny.

Prvními učiteli na Pražské univerzitě byli absolventi zahraničních univerzit a to konkrétně Mikuláš z Jevíčka (absolvent Sorbonny) a Baltazar z Toscany (absolvent univerzity v Padově).⁸⁵ První doklady o výuce mediků a zkouškách máme z roku 1453.⁸⁶ Na lékařské fakultě Pražské univerzity přednášeli i její absolventi. Většina přednášejících působila zároveň v řadách církve a dostávalo se jim tak jistých výhod, jako například vyšší společenské postavení a ochrana, ale i nevýhod, jako například nutnost dodržování celibátu. Většinou platilo, že už student medicíny byl zároveň nižší církevní hodnostář a již během studií tedy požíval jistých výsad, které se po absolvování zpravidla rozšířily. Jako praktická se ukázala výsada nedotknutelnosti studenta ve smyslu např. loupežných přepadení během studentových cest Evropou.⁸⁷ A tak se studenti a absolventi univerzit dostávali do různých částí Evropy a s sebou si nesli jednak vědomosti získané při studiu a také v neposlední řadě osobité myšlení a přístupy ke společnosti, pacientům a také jisté ambice. Docházelo tak ke kulturní difúzi, lékaři i studenti šířili napříč Evropou nové myšlenky a přístupy nejen v lékařství.

---

⁸⁵ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 45.

⁸⁶ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 52.

⁸⁷ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 21.

5 LÉKAŘSTVÍ A LÉČENÍ V DOBĚ RENESANCE

Na chování, jednání a postavení lékařů a léčitelů a způsoby léčby v čase renesance je třeba nahlížet prizmatem dané epochy, v jejích kulturních a sociálních souvislostech. Lékaři a medicína v renesanci obecně neměli takové postavení jako dnes a museli často o své místo na slunci bojovat. Konkurence byla veliká a prostý lid většinou volil alternativní způsoby léčby, které byly blízké jeho kulturnímu a sociálnímu prostředí i finančním možnostem. Tak se ke slovu a k činu dostali i různí šarlatáni, mastičkáři a jiné podivné existence.

Je pochopitelné, že vzdělaní lékaři se snažili od pochybných a nevědeckých léčebných praktik distancovat. Například slavný francouzský lékař-chirurg Guy de Chauliac se ostře ohradil proti léčebným postupům laických osob: „*za pomoci zaklínadel a nápojů, oleje, vlny a zelných listů obvazují všechny možné rány s přesvědčením, že Bůh prý dal sílu slovům, bylinám i kamenům.*“⁸⁸ Vnímání nemoci bylo stále zatížené středověkou představou, že Bůh je nejvyšší lékař a že příroda pomáhá a uzdravuje. V tomto duchu se nesly některé snahy církve zajistit především spásu duše pacienta. Renesanční lékaři a pacienti věděli, že praktický výsledek léčení závisí na znalostech a umění lékaře, ale stále jej mohly ovlivnit další faktory mimo jeho kontrolu: nejvyšší vůle Boha a léčivá síla přírody, vnější prostředí a pacientova ochota nebo schopnost dodržovat lékařovy instrukce.⁸⁹

Z výše uvedeného je patrné, že lékař se i přes veškerou snahu o vyléčení pacienta musel potýkat často s neúspěchem, který byl zapříčiněn jednak málo efektivní léčbou a zejména také přístupem pacienta k léčbě. Lékaři tedy měli potřebu neustále svoji existenci a činnost obhajovat a tak vznikla celá řada různých spisů na toto téma.

---

⁸⁸ LE GOFF, J.; SCHMITT, J. C., *Encyklopedie středověku*, str. 335.

⁸⁹ SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 42.

V těchto pojednáních je povětšinou návod, jak má lékař přistupovat k pacientovi a jeho bližním a v neposlední řadě důležité rady pro lékaře, jak chránit svou pověst.

5.1 Graduovaní lékaři ve společnosti

Po mnoha letech se tedy úspěšný absolvent studia filozofie a medicíny konečně zařadil do nejprestižnější kategorie osob, které pečovaly o zdraví svých bližních. Univerzitně vzdělaní lékaři zaujímali nejvyšší posty, následováni zkušenými chirurgy a konečně po nich byli barbíři a ostatní různí praktici, mezi nimi bylináři a lékárníci.⁹⁰ Vztahy mezi nimi nebyly často jednoduché, šlo většinou o kompetenční spory ve smyslu kdy, kdo, koho a za kolik by měl léčit. Samozřejmě hranice mezi lékaři graduovanými a lékaři s nedokončeným univerzitním vzděláním nebo dokonce samouky byla tehdy neurčitá.⁹¹

Je přirozené, že univerzitně vzdělaní lékaři si osobovali právo nejvyšší autority, alespoň v otázkách teoretických. Avšak upírali například chirurgům i možnost vystavovat předpisy na léky a zavádět klystýr. Navzdory této různorodosti sdíleli společně lékařskou kulturu, na níž se podíleli různým stupněm intelektualizace a sofistikovanosti.⁹² Nancy Siraisi uvádí, že mezi třináctým a patnáctým stoletím byl mezi osobami praktikujícími léčení lidí počet univerzitně vzdělaných lékařů výrazně menší nežli počet těch, kteří své znalosti léčení získali jiným způsobem.⁹³

Obecné označení *physicus* nebo *medicus* nemuselo nutně označovat graduovaného lékaře a pro výkon této funkce nebyl ani takový stupeň vzdělání vyžadován. Titul *doctor* odkazoval na osobu s univerzitním gradem, avšak nikoli nutně v oboru lékařském.

---

⁹⁰ SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 20.

⁹¹ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 49.

⁹² SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 23.

⁹³ *Ibidem*, str. 31.

Titul *magister* zase odkazoval na univerzitně vzdělanou osobu či učitele. Graduovaný lékař se pak označoval titulem *magistr*, *doctor* nebo profesor a zpravidla s přívlaskem *medicine*.⁹⁴

Naproti tomu nevzdělaný praktik, který léčil systémem pokus - omyl, byl svými vzdělanými kolegy označován titulem *empiric*, což bylo spíše nadávkou.⁹⁵ Jiný byl také vztah lékařů k medicíně ve smyslu šíře záběru jejich působení. Dnes platí, že elitní lékař je specialista erudovaný v konkrétní oblasti lékařské vědy, na přelomu středověku a renesance naopak platilo, že čím více elitní lékař byl, tím více byla jeho praxe všeobecná.⁹⁶

Graduovaní lékaři, tedy ti s nejvyšším vzděláním, požívali většinou všeobecné vážnosti a zastávali významné pozice nejen na univerzitě, ale i v občanském životě. Většinou však přes své lukrativní úvazky nezapomínali ani na chudinu a chudé léčili zdarma.⁹⁷ Mnozí působili na panovnických dvorech, při biskupských stolcích a také ve službách bohatých měšťanů. Jaké byly hlavní povinnosti dvorního lékaře, demonstruje příklad popisu práce královského lékaře na dvoře anglického krále Eduarda III.: „*Jest jeho úkolem rozprávět s jídlonoši, komořími i dalšími sloužícími, jakož i s mistrem kuchařem, a podílet se na rozhodnutích o tom, která jídla a nápoje jsou pro krále nejlepší...Stejně tak klade se mu za úkol zkoumati, zda by kdokoli u dvora onemocněl leprou nebo morem, aby mohl vládce ochránit před stykem s ním, dokud nebude opět zdrav, nebo aby ho včas od dvora izoloval.*“⁹⁸

Je důležité připomenout, že i přes medicínské vzdělání byli lékaři věřící a mnohdy i aktivně nábožensky činné osoby a tak v duchu učení Benedikta z Nursie pomáhali anebo alespoň měli pomáhat nezištně chudým bližním a byli také svazováni různými církevními nařízeními.

---

⁹⁴ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 49.

⁹⁵ SIRAIŠI N., *Medieval and early renaissance medicine*, str. 21.

⁹⁶ Ibidem, str. 38.

⁹⁷ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 49.

⁹⁸ PORTER R., *Největší dobrodíní lidstva*, str. 138.

Avšak se vzrůstajícím počtem univerzitně vzdělaných lékařů a jejich uplatňováním ve společnosti, přestal být lékař pouze pečujícím o nemocné v duchu křesťanské nauky, tuto práci za něj většinou převzali ošetřovatelé a ošetřovatelky ať už z řad laiků nebo kléru.

Lékaři spolupracovali s různými prověřenými a proškolenými pomocníky, mnohdy odborníky, kteří jim například připravovali léčiva či pomáhali při výkonech a také spolupracovali s lékaři negraduovanými či dokonce s léčiteli.⁹⁹ Nedílnou součástí dobové léčby byly konzultace lékařů s astrology či alchymisty.¹⁰⁰ Tato úzká spolupráce zejména s chirurgy, lazebníky a ranhojiči byla nutná, pokud se lékař nechtěl dostat do konfliktu s předpisy ohledně výkonu svého povolání, jak je popsáno v další kapitole.

Osoby vzdělané v léčení jiným způsobem, neuniverzitním, byly také účastny léčebného procesu, ale hlavní slovo měli zpravidla lékaři. Co chybělo negraduovaným lékařům či léčitelům ve smyslu vzdělání a dokladu o něm často nahrazovali vysvědčeními od úspěšně vyléčených pacientů nebo dekretem z měst, kde úspěšně působili.

Sociální interakce lékaře a společnosti přinášela s postupem času propracovaný systém etických profesních předpisů a také různých ochran a obran lékaře. Zejména při styku s osobami nižšími musel lékař dávat pozor, aby chránil nejen pacienta a jeho život, ale také v neposlední řadě svou pověst.

5.2 Etika, profesní předpisy a ochrana graduovaných lékařů

Již od dob antických počátků evropského lékařství se objevovaly předpisy či pokyny, pojednávající o tom, jak se má lékař chovat k pacientům a kolegům, koho a za jakých podmínek má léčit, co a komu může sdělit a v neposlední řadě i traktáty sloužící k obraně lékařů a jejich umění a pověsti.

---

⁹⁹ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 51.

¹⁰⁰ *Ibidem*, str. 49.

Lékař vzdělaný na univerzitě a požívající všeobecné vážnosti mezi kolegy i veřejností, musel dodržovat jistá pravidla, která procházela proměnami v duchu společenských změn a vyvíjela se stejně, jak se vyvíjela sama lékařská věda, její teorie a praxe.

Na konci středověku vznikala lékařská etika s určitými novými aspekty, odlišnými od původního Hippokratova a pozdějšího křesťanského ideálu.¹⁰¹ Zde jsou představena tři vybraná díla, která představují jednak etický kodex, jednak ochranu a obranu lékaře. Tato díla ilustrují rámec působení lékaře v dobové kultuře. Na několika příkladech je pojednáno o porušení či porušování těchto lékařských etických předpisů nebo jiné prohřešky proti zmíněným doporučením.

Všeobecně známým rituálem, kterým lékař končil svá studia medicíny, byl slavnostní slib, že bude dodržovat stanovy uvedené v Hippokratově přísaze.¹⁰² *„Přisáhám při Apollónovi, lékaři, při Asklépiovi, Hygieii a Panakeii a při všech bozích a bohyních, které si беру za svědky, že budu podle svých schopností a podle svého svědomí dodržovat tuto přísahu a smlouvu:*

Svého učitele v tomto lékařském umění si budu vážit stejně jako svých rodičů, budu s ním sdílet život, a bude-li třeba, dám mu vše, co bude nutné. S jeho syny budu zacházet jako se svými bratry, a budou-li si to přát, naučím je umění lékařskému bez odměny a závazků. Připustím, aby se na vyučování, přednáškách a na veškeré vědecké práci podíleli mí synové, stejně i synové mého učitele a ti žáci, kteří se zavázali přísahou podle lékařského zákona a jsou zapsáni na škole, jinak však to nedovolím nikomu. Nemocné budu léčit podle svého vědění a svých znalostí k jejich užitku a prospěchu, bude-li jim hrozit nebezpečí nebo škoda, vynasnažím se, abych je ochránil. Nikomu nepodám, i kdybych o to byl požádán, smrtící lék, ani mu neudělím takovou radu, právě tak nedám žádné ženě lék, aby potratila.

---

¹⁰¹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 37.

¹⁰² Sepsána mezi 5. a 3. stoletím před naším letopočtem, údaj dle: PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 84.

Svůj život uchovám v čistotě a bohabojnosti, stejně tak i své lékařské umění. Nebudu lidská těla řezat, ani kdyby trpěla kameny, a ponechám tento zákrok mužům, kteří takové řemeslo provádějí. Do všech domů, kam vstoupím, chci vejít jen ku prospěchu nemocného, a abych ho léčil, vždy bez úmyslu způsobit jakékoli zlo či ublížení. Zdržím se každé nespravedlnosti proti zákonu a každé hanebnosti, zvláště pak nebudu pomýšlet na milostný styk s mužem ani ženami, s lidmi svobodnými ani otroky. Cokoli při léčbě i mimo svou praxi ve styku s lidmi uvidím a uslyším, o tom pomlčím a uchovám v tajnosti.

Pokud tuto přísahu dodržím a neporuším, nechť je mým údělem šťastný život i šťastné vykonávání mého umění a navždy dobrá pověst u všech lidí, poruším-li však svou přísahu a budu-li křivopřísežníkem, nechť mne stihne pravý opak.¹⁰³

Hippokratova přísaha načrtla paradigma lékařské profese jako eticky samoregulující se disciplíny, zahrnující jak profesní znalosti a schopnosti, tak i závazek sloužit druhým lidem, právě toto paradigma se později prosadilo v západní medicíně.¹⁰⁴

Už z textu této přísahy vyplývá složité postavení lékaře vůči pacientovi, kolegům a společnosti, které se v čase proměňovalo a v zejména v čase černé smrti a v nastupující renesanční epoše s novými postupy a přístupy bylo velice problematické. Například bod, týkající se úcty k učitelům a autoritám porušoval opakovaně Paracelsus i Vesalius. V čase morové epidemie v Evropě, jak je uvedeno v samostatné kapitole, docházelo často k porušování dalšího bodu Hippokratovy přísahy, neboť lékaři často nemocné opouštěli a mysleli spíše na sebe.

Ani o uchování života v čistotě a bohabojnosti nelze říci, že by tak lékaři vždy činili. Jsou doloženy případy jak porušování celibátu, tak i případy spojení lékařů s okultními silami (Paracelsus a Hájek z Hájku).

---

¹⁰³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 84.

¹⁰⁴ *Ibidem*, str. 84.

O porušení bodu o řezání lidských těl neboli práce na otevřeném těle, ať už se jednalo o operace nebo pitvy, jsou doklady již u antických lékařů a s postupem času a nástupem renesanční touhy po poznávání lidského těla, včetně jeho útrobu a funkce, se pitva či operace stala běžnou součástí výuky či léčby (ve starověku například Hérofilos,¹⁰⁵ později osobnosti uvedené v dalších částech této práce - Vesalius, Jessenius, Da Vinci). Z pohledu lékařské a křesťanské etiky se také jistě nejeví jako správné snažit se získat lidská těla z hrobů, tzn. krást mrtvoly nebo části lidských těl (Vesalius), nebo si těla vyžadovat před popravou odsouzených (Vesalius a Da Vinci).

Dobové autentické pojednání o obraně lékaře ilustruje složitost vztahu lékař – pacient a je vyjádřením složitosti postavení lékaře ve společnosti. V Itálii působící lékař Nicolaus Bertrucius sepsal toto pojednání ve 14. století a bylo vydáno počátkem 16. století a ukazuje v něm značnou zkušenost a znalost jak studentů a lékařů tak i psychologie vztahu pacient – lékař.¹⁰⁶ *„De decem cautelis medicorum aneb o deseti ochranách lékaře.*

První ochrana pro právě vystudované, dosud ne dosti zkušené mediky: když pak novopečený medik s čerstvým diplomem opustí studium a nemá zkušenosti s rozmanitými zvyklostmi, komplexemi, krajinami a vzájemným působením mezi různými nemocemi a jejich příčinami, ať se nevrhne po hlavě do práce, nepřijme do své péče jakéhokoliv nemocného a neslibuje všem uzdravení. Nejprve ať přijímá pacienty, kteří nejsou těžce nemocní, a ať nevhodně nenaléhá na zaplacení honoráře a spíše ať umírní své výdaje, než aby zvyšoval své zisky, dokud nestojí pevně ve zkušenosti a nepředchází ho dobrá pověst mezi lidmi. Je totiž obezřetnější postupně stoupat vzhůru, než rychle vyskočit a pak se zřítit do propasti. A tuto nutnost zkušenosti podtrhuje Jan z Damašku, když říká: „Nelze věřit žádnému sebevíc studovanému, dokud není prozkoušen dlouho praxí.“

---

¹⁰⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 88.

¹⁰⁶ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 33.

Jestliže tedy lékař přistoupí poprvé k nemocnému, ať mu s radostně naladěnou tváří popřeje dobré zdraví a pak ať se vyptává, jak nemoc začala, který den, kterou hodinu, co předtím jedl a co dělal tak, že ho nemoc mohla napadnout. A také jestli už někdy trpěl takovou chorobou, a jakými prostředky ji obvykle zmírňoval. Tak jako pravil Galén v komentáři k první knize Hippokratových Prognostik: „Nejlepší je ten lékař, který mnoho lidí vyléčí; mnoho lidí však vyléčí ten, jemuž jich mnoho důvěřuje.“ A Avicenna: „Větší cenu má důvěra nemocného v lékaře než lékař sám se všemi svými instrumenty.“

Třetí ochrana je hledání příčiny:...Dokud tudíž lékař dokonale nerozpozná příčinu choroby, nechť nepodá lék, ale předepíše pouze umírněnou dietu a příjemnými řečmi nechť pozvedá náladu pacienta. Tak jak pravil Avicenna: „Nevíš-li, jakého druhu je nemoc, ponech ji přírodě a nespěchej, protože buď ji příroda přemůže, anebo ji prokáže.“ Avšak jakmile poznáš příčinu nemoci, ihned přistup k léčbě a naordinuj odpovídající dietu i léky...

Čtvrtá ochrana spočívá v prognóze. Medikus musí zvažovat druh životní síly (tj. virtutis) a pravdivost či zlovolnost příznaků i jejich množství. A musí pečlivě rozvážit, které příznaky převažují v síle i počtu...

Pátá je o podávání informací nejbližším. Lékař totiž musí určit pilného, pokorného a účastného člověka, který by náležitě připravoval dietní pokrmy a léky a tak, jako by to činil pro sebe, je příslušným způsobem v určenou dobu podával...

Šestá je o lékaři, který je druhem při léčení pacienta. Jestliže máš vzdělaného kolegu, měj se k němu přátelsky, hovoř s ním o nemoci v odděleném pokoji v nepřítomnosti nemocného nebo jeho přátel; a to proto, abys nevzbudil posměch anebo neznemožnil své vědění, kdyby ses s ním náhodou neshodl v názorech. A jestliže by ta osoba byla laskavá a vlídná a vyhledávala by spíše pravdu než slávu, doporučuj ji u svých pacientů i u přátel.

Sedmá ochrana spočívá ve zvolení vhodného lékárníka: každý lékař si musí vybrat zkušeného a ve svém oboru vyzkoušeného lékárníka opatřeného diplomem, který by ani náhodou nezměnil dávkování léku, nezmenšil jeho váhu a nezfalšoval kvalitu...

Osmá ochrana je o radách, které by lékař podával náhodným chodcům. Když tedy někdo k tobě přistoupí, buď v domě, nebo na ulici, a přinese ti moč, nedávej mu hned radu. Nejprve zkoumej společenské postavení dotyčné osoby a dobře si promysli, co mu řekneš. Potom opatrně převezmi moč a vyzkoušej, není-li kyselá anebo není-li v ní jiná tekutina, čímž se často lékaři nechají ošálit...Báby kořenářky si totiž navykly chodit k doktorovi pro radu buď o prostředcích proti otravě, anebo kvůli početí či potratu nebo vyvolání menstruace, ale těm musíš jakoukoli radu odmítnout. A když zkoumáš moč, přiber k tomu nejenom svůj zrak, ale i jazyk, a vyptej se na pohlaví, věk, potíže aj. stejná moč co do barvy a substance může být výsledkem různých chorob; a ty jsi povinen odložit veškerou pýchu a nesmíš se stydět zeptat se nemocného na nejrůznější věci...

Devátá ochrana je o placení. Když konečně lékař získá dostatečnou zkušenost a také výbornou pověst, ať nechodí k jakémukoli nemocnému dříve, než by byl požádán a ujištěn o zaplacení úkonu, ledaže by byl nemocný vysoce postavenou a obzvláště známou osobou, anebo šlo o přítele: poněvadž kdybys přišel nezavolan, důvěra v tebe by přišla nazmar. Mysleli by si totiž, že jsi nevzdělaný a i jinak podezřelý...A nespokoj se s nepatrnou odměnou: vždyť je třeba zapojit veliké vědění, vážné starosti, odpor budící zkoumání výkalů, hlenů a moči a konečně potěšitelnou radost pacienta z uzdravení a znovu navrácení do života, v což on už ani nedoufal, a proto k tomu všemu přísluší velký a důstojný zisk. Jiná situace je, když je nemocný chudý ubožák: s ním je nutné zacházet s milosrdenstvím, tak jak to činili svatí Lukáš, Pavel, Kosma a Damián, a v tom následovat tyto nejslavnější lékaře.

Desátá obrana je o rozmluvě lékaře s cizinci. Mluvíš-li s kterýmikoli vzdělanými a majetnými cizinci, a to jak s osobami církevními, tak i světskými, vždy projevuj v přátelském tónu úctu, tak aby ses mohl těšit z jejich na pravdě založené a prospěšné chvály. Ale obyčejným lidem, s kterými se neznáš, neukazuj veselou tvář, aby tebou nepohrdali pro přílišnou familiárnost, ani aby se ti nevyhýbali pro tvou nadměrnou přísnost. V gestech i oděvu buď zdrženlivý. Nevyhledávej pochvaly a pocty u lidu, poněvadž lid klidně prohlásí za počestného i darebáka a naopak nadávkami zahrne čestného člověka.“¹⁰⁷

Z textu je patrné, že lékař se pohyboval na nejisté půdě a aby se lidsky a profesně nedegradoval, musel postupovat obezřetně jak při jednání s pacienty a jejich příbuznými, tak i s veřejností. Tato někdy až přehnaná snaha o vlastní ochranu a řekněme i povýšenost lékařů a jejich učená mluva vedla často k tomu, že se lékaři stali terčem posměšků.

Důležitým faktem, ovlivňujícím lékaře a jejich konání a postavení, byl těsný vztah mezi medicínou a teologií. Jak je uvedeno v předchozích kapitolách, byla vazba mezi medicínou a teologií těsná, ale postupem času došlo k jejímu uvolňování a s tím opět vyvstala celá řada otázek, které žádaly odpovědi.

V první polovině 15. století byl publikován následující text, nazvaný *Decem questiones de statu medicorum* neboli deset otázek o postavení lékaře, neznámého autora, pravděpodobně lékaře či teologa, který scholastickou formou tzv. kvestií předkládá studentům i kolegům následující otázky:

„Za prvé: zda mají být medici¹⁰⁸ více honorováni než provozovatelé a vykonavatelé jiných umění a řemesel.

Za druhé: zda medici, nejsou-li z manželského lože, mohou bez hříchu vykonávat lékařské povolání.

---

¹⁰⁷ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 34.

¹⁰⁸ Zde se slovem medici rozumí již vystudovaní lékaři.

Za třetí: zda by bylo bezpečnější, aby se člověk svěřil do péče praktickým léčitelům než teoreticky vzdělaným lékařům.

Za čtvrté: zda by bylo bezpečnější mít při léčení jednoho lékaře, než jich mít vícero.

Za páté: zda lékaři hřeší, předepisují-li léky i mimo náležitá znamení hvězd.

Za šesté: zda lékaři hřeší, když přijímají peníze za léčbu nemoci, o níž vědí, že je nevyléčitelná.

Za sedmé: zda medicí hřeší, když napomínají nemocné, že by měli především zavolat lékaře duše, tj. kněze.

Za osmé: zda by nemělo být nařízeno, aby lékaři poskytovali chudým a duchovním osobám pomoc a radu zdarma.

Za deváté: zda je lékařské umění klerikům a duchovním zapovězeno.

Za desáté: zda by ti lékaři, ať už podají nějaký lék nebo provedou nějaký zákrok, po němž nastane smrt, neměli ztratit oprávnění k léčení.¹⁰⁹

Zde prezentované texty ukazují problematiku zakotvení lékaře a lékařské vědy v dobovém kontextu. S přerodem způsobu léčení z dosavadního klášterního, založeného na milosrdenství a nezištné pomoci bližnímu v laický, založený na dlouholetém studiu a konaný za účelem zisku, tedy živobytí, vstaly nové otázky a problémy. Je patrné, že lékař byl mimo filozofický nebo vědecký směr školy, kde vystudoval, ovlivňován i mnoha dalšími předpisy. A to nejen v životě profesionálním, ale i občanském. Běžné však bylo porušování výše uvedených předpisů, ať už šlo o celibát nebo operace na otevřeném těle nebo pitvy. Otázkou zůstává, nakolik to bylo lékařům povolováno, nebo zda to, vzhledem k jejich postavení, bylo pouze tolerováno či přehlíženo.

---

¹⁰⁹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 36.

Lékař při výkonu svého povolání se tak pohyboval na nakloněné rovině, kde jej na jedné straně mohla čekat sláva bohatství a významné posty a *vice versa* na straně druhé pak i ztráta licence či oprávnění k provozování lékařské praxe, vyhnání z města či komunity a dokonce i smrt.

Z hlediska postavení lékaře ve společnosti lze za nejvíce problematickou situaci éry renesance bezesporu pokládat morovou epidemii, kdy došlo k otřesení jak medicínských znalostí, tak i pověsti lékařů a tragické události si vyžádaly jednak postupně změnu v přístupu a myšlení a také jisté úpravy etického kodexu lékařů.

5.3 Myšlení a jednání lékařů v době morové epidemie

Epidemie, resp. pandemie morové nákazy, známá také jako Černá smrt, zahubila mezi lety 1347 až 1351 téměř jednu třetinu evropské populace.¹¹⁰ Mezi nejhůře postižená města patřila bezesporu Florencie, která zažila mezi lety 1348 až 1427 osm morových epidemií. Lékaři tak byli postaveni před nelehký úkol: vysvětlit příčinu epidemie a její fatální důsledky a samozřejmě pokud možno nalézt účinné způsoby léčby a ochrany obyvatelstva. V důsledku této evropské tragédie došlo k otřesení výsadního a elitního postavení i těch nejlepších univerzitně vzdělaných lékařů.

Uvažování lékařů ovšem bylo zcela poplatné době a tehdejšímu stavu vědeckého poznání a lékaři předkládali teorie zcela v duchu učení svých vážených antických předchůdců. Nebylo možno prokázat původce nákazy a ani nebyl dostatek nových teoretických poznatků, které by otřásly v té době praktikovanou humorálně patologicky orientovanou koncepcí pojetí nemoci v duchu Galéna a dalších antických učenců. Například kolegium lékařů pařížské univerzity sepsalo na žádost papeže Klementa VI. roku 1348 traktát o nové nemoci a za příčinu označilo nepříznivou konjunkci planet.¹¹¹

---

¹¹⁰ BERGDOLT K., *Černá smrt v Evropě*, str. 10.

¹¹¹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 27.

Naproti tomu profesor lékařské fakulty z Montpellier Alfonso de Cordoba naopak soudil, že vinu za katastrofu nesou zemětřesení, díky nimž se uvolnily v zemi dosud skryté jedovaté páry působící všeobecnou otravu, tzv. miasmata.¹¹² Je patrné, že na původce nákazy si každý utvořil vlastní názor, lišily se tak názory prostých občanů, lékařů i kléru.

Velká snaha všech lidí, jak lékařů, tak i laiků, najít viníka, na kterého by se dalo ukázat, se neblaze projevila například i tak, že jako původci nákazy byli označeni například malomocní nebo i Židé, což pro ně mělo mnohdy fatální následky.

Pozoruhodný je fakt, že laická veřejnost, reprezentovaná například Boccacciem¹¹³ spatřovala v moru správně nakažlivé onemocnění, zatímco tehdejší lékaři, věrní učení řeckých a arabských vzorů, diskutovali o různých vlivech např. planet, anebo o vyvěrání škodlivých plynů ze země po zemětřesení, jak psal Avicenna ve svém díle Kánon lékařství.¹¹⁴

Stejně jako v jiných dobách a čelíce jiným hrozbám, i lékaři v čase černé smrti navzdory hippokratovské tradici a křesťanské lásce nemysleli vždy na blaho svých bližních, ale snažili se zachránit především svůj život. Toto ne zrovna altruistické chování bylo zaznamenáno i u lékařů velmi vysoce postavených.

Roku 1348 mor zasáhl i Avignon a osobní lékař papeže Klementa VI. Raimondo Chalin de Vinario prohlásil: *„My (lékaři) jsme sami sobě nejbližší. Nikdo z nás není zaslepen takovou pošetilostí, aby se staral více o záchranu jiných než o svou, zvláště pak při tak rychlé a nakažlivé nemoci.“*¹¹⁵ Z dnešního pohledu se takové prohlášení jeví jako amorální, ale je třeba jej vnímat v dobovém kontextu. Tehdejší lékaři nevěděli nic o původu nákazy a veškeré jejich pokusy o léčbu fatálně selhávaly.

---

¹¹² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 27.

¹¹³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 147.

¹¹⁴ BERGDOLT K., *Černá smrt v Evropě*, str. 21.

¹¹⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 144.

Důležitým zůstává fakt, že nemoc byla nadále považována za trest pro hříšníka a lékař tak byl postaven před nelehké rozhodnutí – má se pokusit zvrátit vůli Boží a nemocného vyléčit, nebo jako bohobojný křesťan uzná, že pozemské dny nemocného jsou sečteny? Pokud byl mor chápán jako nemoc seslaná Bohem, zbývaly jen modlitby a půst.

Další z možností ochrany dle tehdejšího stavu lékařské vědy bylo užívání různých bylin a třeba i prokuřování místností a jejich provonění aromatickými látkami a dřevinami či vinným octem. Samotní lékaři se chránili zejména dlouhými koženými hábity, rukavicemi a maskami s protaženou a vystouplou přední částí ve tvaru ptačího zobáku, která byla napěchována aromatickými bylinami.

Jedna teorie ochrany před morovou nákazou spočívala v tzv. hédonistickém chování, kdy smích, žerty a družné oslavy vyrovnávaly temperamenty a tím působily jako prevence proti nemoci.¹¹⁶ O tomto způsobu prevence píše i Boccaccio ve svém díle Dekameron, kde skupinka mladých lidí utekla před morem na venkov a tam se oddávala kratochvílím v domnění, že veselostí, hýřením a izolací tak posílí svou imunitu a ochrání se před nákazou.

Zikmund Albík z Uničova zase ve svém díle *Regimen pro conservacione sanitatis* neboli Pravidla pro zachování zdraví nabádá k tomu: „*aby se o moru nemluvilo ani na něj nemyslelo, neboť už ze strachu z moru, mylnými představami a hovorem o něm jím člověk bezpochyby onemocní.*“¹¹⁷

Mimo výše uvedené návody, nebádající k veselému a bezstarostnému životu nebo k ignorování nemoci se objevují se i projevy naprosté rezignace, jako v případě prohlášení benátského lékaře Lorenza de Monacis: „*Žádné umění nic nedokázalo, žádná bylina nepomohla, žádný lékař nic nesvedl. Příroda selhala.*“¹¹⁸

---

¹¹⁶ BERGDOLT K., *Černá smrt v Evropě*, str. 21.

¹¹⁷ Ibidem, str. 22.

¹¹⁸ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 143.

Jakožto nejúčinnější způsob prevence se nakonec ukázal ten nejjednodušší. Je nasnadě, že z úst vzdělaného lékaře neznělo následující doporučení příliš učeně a erudovaně, neboť takové doporučení nemuselo být podloženo ani dlouhým studiem ani léty zkušeností: „Uteč brzy, daleko a dlouho se nevracej.“

Lékařova vážnost a schopnost boje s chorobou tak často brala velmi rychle za své. Samozřejmě i morová epidemie, resp. pandemie, byla považována za trest Boží a mnozí tak rezignovali. Florentský lékárník Luca Landucci komentuje morovou epidemii těmito slovy: „*Bohu se zlíbilo trestat nás!*“¹¹⁹

Z výše uvedeného je patrné, že ani přes naprostou bezradnost lékařů v době morové epidemie nedošlo ještě zcela k zásadnímu odklonu od učení antických a arabských lékařů a je nasnadě, že jim chování a výkony v průběhu morové epidemie k vyšší prestiži příliš nepomohly. Lékaři čelíce bezradně této opakované zhoubě sklízeli kritiku jak od lidí prostých, tak i od těch vzdělaných.

Renesanční literát Francesco Petrarca ve svém díle *Invectiva contra medicum* píše: „*Oproti válce, v níž člověk může alespoň statečně padnout, není při moru léku ani útěchy. Ke všemu tomu neštěstí se ještě druží, že neznáme příčinu a původ nemoci. Avšak ani nevědomost, ani sám mor si nezaslouží tolik nenávisti jako tlachání a chvástalství lidí, kteří třebaže tvrdí vše, nevědí nic, jejichž ústa, byť uvyklá lhaní, nakonec rovněž mlčí. Opopáživost, jak odpovídá jejich paličatosti, je zprvu otevřela, ale jejich vlastní údiv je nakonec umlčel.*“¹²⁰

Je zřejmé, že důvěra v lékaře, postávající bezradně nad hromadami mrtvol nebo dokonce prchající před morovou nákazou, výrazně klesala. O složitosti postavení lékařů v čase morové epidemie vypovídá i další výrok Francesca Petrarky: „*Nikdy jsem doktorům nevěřil a nikdy jim věřit nebudu.*“¹²¹

---

¹¹⁹ BURKE P., *Italská renesance*, str. 199.

¹²⁰ BERGDOLT K., *Černá smrt v Evropě*, str. 144.

¹²¹ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 195.

Morová epidemie a kritická reflexe lékařského umění však přinesly obrat ke světlým zítřkům: „*Ize však soudit, že epidemie moru způsobily bezprecedentní potřebu kritické reflexe univerzitní medicíny, jejích teoretických východisek a textového aparátu.*“¹²²

A tak se mezi prvořadé úkoly lékařů v čase renesance dostala snaha o pořízení co nejdokonalejších nových překladů originálních řeckých textů, neboť texty do té doby používané byly shledány nevyhovujícími a mnohdy dokonce chybnými. Například italský lékař Nicolaus Leonicensis, působící ve Ferrare, napsal roku 1492 spis *De Plinii et aliorum in medicina erroribus* neboli O medicínských omylech Plinia a mnoha dalších,¹²³ kde kritizuje zejména chybnou odbornou terminologii a doporučil přehodnocení dosavadních medicínských znalostí za pomoci obnoveného studia klasiků.

V souvislosti s mnoha excesy jak lékařů, tak i dalších, z hlediska společenského života důležitých osob, vyvstala naléhavá otázka po lékařské etice a také otázka jakéhosi úředního dohledu či poradenského orgánu v oblasti veřejného zdraví.

Černá smrt měla mimo negativních dopadů ve formě rozvrácených států a hospodářského úpadku jeden zásadní a veskrze pozitivní vliv na lékařství, zejména na lékařskou etiku. Tím, že byli lékaři ustanovováni do městských orgánů dohledu nad nemocnými a jiných úřadů, byl kladen důraz na jejich etiku, protože veřejná funkce s sebou nesla větší zodpovědnost a lékař tak byl více sledován a kontrolován. O postavení vybraných lékařů pojedná následující kapitola, kde na příkladu vybraných osobností je analyzováno složité zakotvení lékaře v dobovém kontextu.

---

¹²² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 28.

¹²³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 197.

6 OSOBNOSTI V ČECHÁCH A V EVROPĚ

Cílem snažení každého jedince je zajistit si dobré živobytí a nejinak tomu bylo i v případě lékařů. Mnohdy se jim podařilo nalézt výhodné místo tzv. u dvora, často spojené s mnoha dalšími významnými funkcemi. Avšak nejen graduovaný lékař se těšil přízni panovníků. Řemeslní či lidoví léčitelé jako chirurgové, lazebníci, bradýři nebo porodní báby byli často povoláváni ke dvoru *ad hoc*, aby pomohli tam, kde graduovaný lékař nařídil invazivní léčbu.¹²⁴

Postavení královského či dvorního lékaře bylo vrcholem kariéry jak v Evropě, tak i v Čechách. Znamenalo to mít úřad a s ním spojené různé prebendy jako třeba stálý plat atp., ale tato významná funkce byla zapovězena osobám bez patřičného vzdělání. Pouze univerzitně vzdělaný lékař se mohl stát královským lékařem.¹²⁵ Všichni královi lékaři měli titul dvořanů a zpravidla byli osobami duchovními. Velmi časté bylo spojení *medicus et capellanus* (lékař a kaplan).¹²⁶ Byl jim tedy církví předepsán celibát, ale ne všichni jej dodržovali. Není však známo, zda se jednalo o výjimky jim udělené nebo zda to bylo církví pouze tolerováno.

Mnozí královští lékaři zároveň byli profesory na lékařských fakultách. Služba u dvora nebyla však doživotní, dvorní lékař mohl být vyslán do ciziny nebo mohl být dočasně pověřen jiným úkolem. Hlavním úkolem dvorního nebo královského lékaře byla služba panovníkovi, což znamenalo pečovat především o jeho zdraví a v neposlední řadě i o zdraví lidí, pobývajících v jeho blízkosti.¹²⁷ V případě potřeby se scházeli všichni lékaři k tzv. *consiliím* a společně vypracovali plán léčby.

---

¹²⁴ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 43.

¹²⁵ Ibidem, str. 40.

¹²⁶ Ibidem, str. 41.

¹²⁷ Ibidem, str. 40.

Dalším úkolem byla prevence, lékaři sepisovali tzv. *regimina sanitatis* (předpisy zdraví), kdy se jednalo o jakýsi model ideálního chování a jednání aby se panovník těšil dobrému zdraví jak tělesnému tak duševnímu. Jednalo se i o dietetické rady a předpisy, doporučení umírněných tělesných aktivit.¹²⁸

Lze tedy funkci dvorního či královského lékaře shrnout tak, že měl na starosti jak léčbu, tak i profylaxi. Často se jednalo o vztah, překračující meze profesionální péče a pozornosti. Je zde zřejmý dosti důvěrný vztah mezi lékařem a panovníkem, zcela v duchu hesla *Medicus et Amicus*¹²⁹ – tedy lékař a přítel.

6.1 Osobnosti v království českém

Složitost postavení ve společnosti a snahu zajistit si výhodné společenské postavení demonstrují životní osudy několika osobností, působících v různém období za různé politické situace v českém království.

Představitelem konformního způsobu chování a jednání zcela v rámci daných dobových konvencí byl jeden z významných dvorních či královských lékařů Albík z Uničova, mistr svobodných umění, doktor práv a lékařství. Tento významný osobní lékař českého krále Václava IV. se narodil někdy kolem roku 1350 v Uničově na Moravě.¹³⁰ Vystudoval medicínu a práva, a to na pražské univerzitě a v italské Padově, a stal se jednou z nejvýznamnějších lékařských kapacit svého věku. Je doloženo, že zastával nejvyšší funkci mezi královskými lékaři (*Physicus supremus regis Bohemiae*)¹³¹ Václava IV. a měl z titulu tohoto úřadu nejvyšší pravomoc a dohled nad zdravím panovníka a lidu. Význam jeho osobnosti dokládá i fakt, že Albík byl roku 1411 králem dosazen na arcibiskupský stolec, ačkoliv neměl ani nižší kněžské svěcení.

---

¹²⁸ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 40.

¹²⁹ Ibidem, str. 40.

¹³⁰ Ibidem, str. 42.

¹³¹ Ibidem, str. 40.

Mistr Albík z Uničova se sice nechal vysvětit, ale k úloze církevního hodnostáře nijak neinklinoval, což dokládá i fakt, že navzdory předepsanému celibátu měl nejméně dvě děti.¹³² Zda mu porušení celibátu bylo oficiálně povoleno, nebo mu tento prohřešek byl pouze tolerován, není známo. Když v květnu 1412 vypukly v Praze proslulé odpustkové bouře, byl Albík jakožto arcibiskup postaven před nelehký úkol, kdy se měl postavit na jednu či druhou stranu. On však preferoval kariéru lékaře a tak na tuto vysokou funkci abdikoval a stal se kancléřem univerzity i Českého království, z církevních funkcí pak zastával funkci vyšehradského probošta.¹³³

Jakožto královský zemský lékař byl jmenován rozhodcem v otázce lepry, což byla velmi zodpovědná funkce, neboť falešné nařčení a následné uznání mohlo dotyčného naprosto společensky zlikvidovat.¹³⁴ Albík tak rozhodoval o tom, kdo je leprou nakažen a kdo není. Je snadné si uvědomit, že takto vysoká funkce mohla být snadno zneužita a záleželo pouze na morálních kvalitách arbitra. Zcela v duchu církevních tradic nezapomněl Albík i na chudé nemocné a docházel do pražských špitálů, kde vykonával jakýsi odborný dozor. Neboť jak se tehdy tradovalo: „*Lékař, který chtěl mít výbornou pověst a tím i bohatou klientelu, nesměl zanedbávat péči o chudé nemocné.*“¹³⁵

Vrchol církevní kariéry pro Albíka nastal tehdy, když dosáhl jednoho z nejvyšších možných církevních postů v království českém. Albík byl pak jmenován i titulárním biskupem v palestinské Ceasareji, zdá se však, že více než církevní prebendy mu vynášelo lékařské povolání a jak z jeho života tušíme tak byl spíše vědec a pedagog než církevní hodnostář. Byl to muž neobyčejně vzdělaný a humanisticky smýšlející. Po skonu krále Václava IV. opouští neklidné Čechy, zmítané husitskými bouřemi a odchází do Německa, kde se stává se osobním lékařem krále Zikmunda.¹³⁶

---

¹³² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 40.

¹³³ Ibidem, str. 42.

¹³⁴ Ibidem, str. 42.

¹³⁵ Ibidem, str. 42.

¹³⁶ Ibidem, str. 42.

Další osobností, působící v českém království, ovšem nikoli tak úspěšnou, byl Johannes Hacke neboli Johannes de Göttingen. Jedná se o osobnost pocházející z jiné země, ale se silnou vazbou k Čechám a touhou se etablovat na českém královském dvoře.

Johannes Hacke se narodil kolem roku 1280 v rodině bohatého měšťana v Göttingenu v Německu. Studoval medicínu v Paříži a v Montpellier, kde i do roku 1314 přednášel a v témže roce se stal osobním lékařem císaře Ludvíka Bavora.¹³⁷ Procestoval Evropu a zastával významné církevní posty. Dlouhá léta také působil jako lékař a kaplan kardinála Jakoba Stefaneschi Gayetano. Vztah ke dvoru českého panovníka je jednoznačně indikován přátelstvím s Petrem z Aspeltu,¹³⁸ což byl vlivný přítel a lékař Lucemburků. Na dvoře krále Jana Lucemburského působil Johannes Hacke neboli Magister Johanensis jako *medicus et capellanus*, to znamená, že byl nejen osobním lékařem krále, ale i jeho kaplanem.¹³⁹

Zcela zjevně je zde vyjádřen tehdy běžný jev, tedy souběh obou funkcí. Provázanost těchto funkcí byla dána jednak tím, že v duchu křesťanského učení bylo žádoucí postarat se jak o tělo tak zároveň o duši. Důvěrný vztah s králem Janem Lucemburským indikuje titul *familiaris domesticus*.¹⁴⁰ V roce 1335 byl Johannes de Göttingen dokonce jmenován osobním lékařem papeže Benedikta XII.¹⁴¹ Johannes de Göttingen zemřel roku 1349 v Avignonu ve službách papeže, ale pochován je v katedrále ve Freisingu, kde působil jako biskup.¹⁴² Z výše uvedeného je patrné, že Johannes de Göttingen preferoval spíše výnosné církevní posty a výnosná a společensky významná místa osobních lékařů.

---

¹³⁷ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 68.

¹³⁸ Ibidem, str. 69.

¹³⁹ Ibidem, str. 71.

¹⁴⁰ *Familiaris domesticus* (lat.) – rodinný nebo domácí důvěrný známý

¹⁴¹ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 71.

¹⁴² Ibidem, str. 72.

Mnoho lékařů se realizovalo výhradně na poli medicíny a církevních funkcí. Jeden význačný lékař, působící na našem území však byl výjimkou. Jak mohl lékař hovořit i do věcí politických, zastávat vysoké funkce a doplatit na změnu politického systému a za své přesvědčení nakonec zaplatit cenu nejvyšší, lze spatřit v životě a díle Jana Jesenského.

Jan Jesenský se narodil v rodině nižšího šlechtice ve Vratislavi dne 27. prosince 1566. Humanistická Vratislav platila od konce 15. století za relativně poklidné a významné centrum zaalpské renesance, a to navzdory faktu, že se město přihlásilo k Lutherově reformaci.¹⁴³ K radikálnímu příklonu k protestantismu však možná právě díky hlubokým humanistickým kořenům nedošlo a tak ve Vratislavi pokojně vedle sebe žili katolíci i luteráni. Jesenského vzdělávací proces započal ve Vratislavské městské škole Elisabethanum (Alžbětino gymnázium) a pak se dne 16. listopadu 1583 zapsal na univerzitu ve Wittenberku.

Jak bylo tehdy běžné, i Jan Jesenský pravděpodobně hledal, která škola a způsoby výuky pro něj budou nejvhodnější, a tak se v roce 1585 objevuje na univerzitě v Lipsku ve skupině studentů z Polska.¹⁴⁴ Zde setrval Jan tři roky a věnoval se studiu filozofie a pak medicíny. Medicínu studoval u lékaře-anatoma Jiřího Walthera, pod jehož vedením započal své pokusy s vivisekcí.¹⁴⁵ V červnu roku 1587 zde Jan Jesenský obhájil svoji dizertaci o nesmrtnosti duše (Zda jsou lidské duše nesmrtelné), vydanou až roku 1618 v Praze pod názvem *Disertace o nesmrtnosti lidské duše*.¹⁴⁶ Jeho dizertační práce je zcela poplatná tehdejšímu stavu vědeckého poznání v medicíně a je plná odkazů na Aristotela, Epikura, řecké a římské filozofy i na bibli.¹⁴⁷

---

¹⁴³ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 25.

¹⁴⁴ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 18.

¹⁴⁵ Vivisekce – lékařský zákrok na živém těle.

¹⁴⁶ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 19.

¹⁴⁷ *Ibidem*, str. 19.

Zlomový pro Jana Jesenského byl rok 1588, kdy odchází jako dvaadvacetiletý student do severoitalské Padovy. Je třeba zdůraznit, že mladý Jessenius odešel z poklidného prostředí humanistické Vratislavi do protestantského Lipska a Wittenbergu¹⁴⁸ a následně do vpravdě renesanční Itálie. Mnoho studentů odešlo z neklidné severní části Evropy na jih, protože byli zlákáni novými možnostmi studia a novými přístupy a odlišnou kulturou. Z konzervativního prostředí, prosyceného reformací, se Jessenius tak dostal do prostředí diametrálně odlišného, kde naplno žije renesance.

Zde, v Padově, se coby „*Johannes Jessenski von Jessen, studiosus naturae*“¹⁴⁹ neboli student přírodních věd, zapsal do komunity studentů z Germánie. Univerzita v Padově neboli *Gymnasium Patavium*, se tradičně dělila na dvoje učení, a to učení právnické (*universitas iuristarum*) a učení artistické (*universitas artistarum*),¹⁵⁰ Jan Jessenius tak zcela přirozeně pokračoval v učení na fakultě filozoficko-lékařské, s čímž začal v Lipsku. Jan Jessenius byl v Padově titulován „*Dominus Johannes Jessenius*.“¹⁵¹ Mezi svými kolegy a i vyučujícími byl znám svou značnou touhou po vědění. Zajímal se především o anatomii a spolu s dalšími kolegy se snažil, aby škola navýšila počet pitev a cvičení v anatomii. V době Jeseniovy studií v Padově zde působil také slavný anatom Fabricio ad Acquapendente, který se zasloužil o rozvoj anatomie a nechal zbudovat roku 1594 nové *Theatro Anatomico*. *Gymnasium Patavium* se tehdy těšilo značné oblibě jak mezi studenty tak i mezi přednášejícími, neboť zdejší výuka byla na nejvyšší úrovni v Evropě. Důvodem pro tento rozmach studia medicíny v Padově byl lékařský humanismus, který měl kořeny na univerzitě ve Ferrare a byl spjat se jménem Niccola Leonicensa (1428-1524), který kladl důraz zejména na výuku praktické medicíny, anatomie a fyziologie.¹⁵²

---

¹⁴⁸ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 18.

¹⁴⁹ Ibidem, str. 20.

¹⁵⁰ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 50.

¹⁵¹ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 20.

¹⁵² NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 52.

V tomto období je také zaznamenána snaha Jessenského používat svůj šlechtický titul zřejmě z důvodu vypěstování lepších vztahů s dalšími studenty šlechtického původu neboť se studenty z řad měšťanstva vedl spory a také se domníval, že mu to zajistí lepší pozici pro vyjednávání s učiteli ohledně výše zmíněných požadavků na navýšení počtu pitev.¹⁵³

Z dob Jessenioových studií v Padově je patrná snaha zajistit si pozornost vrchnosti a panovníka Rudolfa II. Jessenius vydal roku 1590 své první tištěné dílo, což byla elegie sepsaná k příležitosti odjezdu českého pána Zdenka Vojtěcha Popela z Lobkovic z Padovy, který zde končil svoji cestu po Evropě a z Padovy se vracel do Čech a zde jej čekal vrchol jeho kariéry - úřad nejvyššího kancléře království českého. Tím se stal v roce 1599. První část elegie obsahovala především verše na slávu rodu Lobkoviců, druhá část s názvem „*Na oslavu Království českého*“ obsahovala chválu Čech a Slezska a byla zakončena holdem králi a císaři Rudolfu II. V jeho dalším díle nazvaném *O božské a lidské filosofii*, které vydal roku 1591 v Benátkách, je snaha se zalíbit ještě patrnější, neboť celé dílo adresuje božskému císaři Rudolfovi II.¹⁵⁴ Pojednává v něm o rozdílech mezi fyzikou a metafyzikou, tedy mezi lidskou a božskou filozofií zcela v duchu učení svého učitele, významného aristotelika, Francesca Piccolominiho.¹⁵⁵

Závěrečná padovská práce, předložená a obhájená v roce 1591, byla jak z filozofie, tak z medicíny jak bylo tehdy zcela běžné. Jesseniovo lékařské pojednání, nazvané *O onemocnění žluči při tří denní zimnici*,¹⁵⁶ nepřineslo v tu dobu žádný objev a bylo zcela poplatné tehdejšímu učení, založenému na Galénovi a dalších antických a arabských autoritách. Ale z hlediska možného budoucího formování myšlenek a politického postoje autora je důležité jeho filozofické pojednání.

---

¹⁵³ Jesenský pocházel z rodiny nižší šlechty - zemanů ve Vratislavi.

¹⁵⁴ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 21.

¹⁵⁵ PICCOLOMINI Francesco (1523-1601), Italský filozof, aristotelik, padovský profesor.

¹⁵⁶ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 21.

Toto neslo název *Pro vindiciis contra tyrannos* (O nároku lidu na odpor proti tyranům) a šlo v podstatě o odmítnutí Machiavelliho¹⁵⁷ díla *Vladař* (*Il Principe*), o které se opírali tehdejší tyrané a ve kterém bylo popsáno fungování ideálního státu a občana.

Jessenius naopak ve svém díle tvrdil, že poddaní mají nejen povinnosti, ale i svá nezadatelná práva vůči vrchnosti a pokud se dopustí porušení smluvních povinností a závazků vůči poddaným, tak jsou svých povinností a závazků vůči panovníkovi zbaveni také oni. Naznačil tak myšlenky o demokratických principech a idejích o lidu, jeho svrchovanosti a obraně stavovské oligarchické republiky. Lze se domnívat, že takovéto dílo bylo v té době v Itálii poměrně málo nebezpečné, avšak ve střední Evropě tomu bylo jinak a otázkou zůstává, zda šlo o neškodnou filozofickou úvahu anebo šlo již o pregnantní vyjádření autorových politických postojů. Na jednu stranu sice bylo dílo publikováno v poměrně demokratickém prostředí padovské univerzity, ale na druhou stranu univerzita byla řízena a financována městským státem – benátskou oligarchickou republikou.¹⁵⁸

V roce 1591 Jessenius odjíždí z Padovy již jako vystudovaný lékař s maximální možnou kvalifikací, avšak bez patřičného titulu (doktorského dekretu). Jakožto nekatolík (luterán) nemohl být promován na katolické italské univerzitě.¹⁵⁹ Byl však v Padově vybaven dokumentem, který dokládal jeho studijní výsledky, spisy i úspěšné závěrečné *disputatio*. Na základě tohoto dokumentu jej mohla jakákoli evropská škola prohlásit doktorem filozofie a medicíny. Jessenius s tímto dokumentem odjel do Prahy a poslal ke královskému dvoru své padovské práce, věnované císaři Rudolfovi II.

---

¹⁵⁷ MACHIAVELLI Niccolò (1469-1527), Italský politik, diplomat, spisovatel a historik.

¹⁵⁸ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 22.

¹⁵⁹ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 76.

Na základě osvědčení z padovské univerzity a benátské práce o božské a lidské filozofii byl Jessenius prohlášen doktorem filozofie a lékařství v Praze císařským velkoalmužníkem Jacobem Chimarraeusem, který patřil ke skupině dvorských učenců, jimž bylo uděleno právo udílet akademické tituly.¹⁶⁰ Tento postup však s sebou nesl riziko možného nařčení z toho, že žadatel o doktorský titul jej získal nikoli na základě nabytých a prokázaných znalostí a vědomostí, ale jak bylo tehdy časté, na základě úplatku a mohl být tedy zařazen mezi tzv. *doctores bullati*.¹⁶¹ Protože se mladý doktor Jessenius chtěl vyhnout možnému podezření a nařčení z toho, že si titul koupil, dal si právoplatnost svého nově nabytého titulu doktor filozofie a medicíny potvrdit předními dvorními a tělesnými lékaři císaře Rudolfa II. Zárukou korektního postupu a čestného získání doktorského titulu mu byli: Kryštof a Bartoloměj Guarinoni a Pavel Sigismund a Augustin Lucius.¹⁶²

Na otázku proč se Jessenius nenechal promovat doktorem filozofie a medicíny na některé evropské nekatolické univerzitě najdeme odpověď v díle T. Nejeschleby: *„Důvody, proč se Jessenius neucházel o titul na některé z protestantských univerzit, nýbrž u císařského dvora, mohly být finanční. Samotná promoce v jeho době, a zvláště na německých univerzitách, byla poměrně nákladnou záležitostí: žadatel o promoci musel např. koupit víno do fakultní pokladnice i každému profesorovi, jeho povinností bylo i zajistit nové barety a slavnostní boty pro profesory a nakonec musel uspořádat slavnost včetně občerstvení a živé hudby, jež akt doprovázela.“*¹⁶³

Zjevně také za jeho návštěvou Prahy byla snaha získat postavení a vybudovat si kariéru u dvora císaře Rudolfa II, známého mecenáše vědy a umění. Tuto domněnku potvrzují spisy dedikované právě císaři.

---

¹⁶⁰ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 24.

¹⁶¹ *Doctores bullati* bylo označení pro jedince, kteří získali titul z moci politické - zejména díky svému vlivu a známostem

¹⁶² NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 77.

¹⁶³ *Ibidem*, str. 76.

Jessenius Padovu opustil ještě dříve, než zde začal působit Galileo Galilei, který zde působil od roku 1562 do roku 1610.¹⁶⁴ Galileo Galilei v Padově pracoval na rozvoji nové vědy, která rozbíjela tehdy platnou aristotelovsko – scholastickou filozofii. A tak je Jessenského dílo prodchnuto aristotelskou tradicí a učením Piccolominiho. Počátky nové vědy však byly Jesseniovi zpřístupněny v díle Francesca Patrizziho, vlastním jménem Franjo Petriče, s názvem *Nová filosofie o vesmíru*, kde byly shrnuty všechny argumenty protiaristotelovské.¹⁶⁵

Po zjevném neúspěchu u dvora Rudolfa II. se Jessenius vrátil domů, do Vratislavi. Měl však jinou představu o svém životě a tak i přesto, že na jaře roku 1592 založil svou lékařskou praxi ve Vratislavi, stále pomýšlel na akademickou nebo dvorskou kariéru. Naplnění jeho snahy došlo po úmrtí Kristiána I., kdy jej ve funkci saského kurfiřta nahradil Fridrich Vilém, vévoda Sasko - Výmarský.

Ambiciózní mladý doktor Jessenius věnoval v roce 1593 Fridrichu Vilémovi knihu sepsanou ve Vratislavi a vydanou ve Wittenberku, nazvanou *Zoroaster, Nová krátká a pravdivá filosofie veškerenstva*.¹⁶⁶ Nejednalo se o původní dílo Jesseniovo, ale o jakýsi výtah z Patrizziho spisu *Nová filosofie o vesmíru*. Záměr se podařilo beze zbytku splnit a Jesseniovi se dostalo titulu dvorního lékaře saských kurfiřtů a tím se mu otevřela cesta na univerzitu ve Wittenberku, kde svá studia před deseti lety započal. Jeho pozice na univerzitě byla už od počátku dosti komplikovaná, neboť nové místo sice dostal, ale nebyly k němu univerzitě přiděleny patřičné finanční prostředky. I přes počáteční potíže a neshody byl Jessenius roku 1594 jmenován mimořádným profesorem chirurgie a téhož roku řádným profesorem anatomie.¹⁶⁷

---

¹⁶⁴ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 23.

¹⁶⁵ Ibidem, str. 23.

¹⁶⁶ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 78.

¹⁶⁷ Ibidem, str. 78.

Před Jesseniem se otvírala nová éra - éra učitelská, a to na univerzitě, na které před třemi generacemi zahájil svůj boj proti Římu Martin Luther. Jeho působení zde bylo poznamenáno neshodami s dalšími profesory, kteří nesouhlasili s jeho jmenováním do funkcí kurfiřtem Fridrichem Vilémem. Fridricha Viléma si Jessenius opět naklonil v roce 1597 dedikací dalšího díla v roce 1597, a to konkrétně spisu Girolama Savonaroly s názvem Výtah všeobecné filozofie (*Universae philosophiae epitome*).¹⁶⁸

Roku 1597 se po opětovném zavděčení Fridrichu Vilémovi stává rektorem Wittenberské univerzity, již během svého působení pozvedl na vyšší úroveň. Jessenius zde sepsal několik děl a pod jeho vedením vznikla také řada dizertačních prací. Na univerzitě ve Wittenberku působil Jessenius od roku 1594 do roku 1602.¹⁶⁹ Podnět ke změně jeho působiště zavedli dva jeho noví přátelé. Prvním z nich byl Jacobs Typoest, známý pod jménem Typotius a druhým Tycho Brahe. V roce 1600 se Jessenius vydává do Prahy, zatím jen na návštěvu za Typotiem a Tychonem.¹⁷⁰ Jesseniův pobyt v Praze je spojován s první veřejně vykonanou pitvou v Praze, vykonanou okázale a s plnou podporou univerzity.¹⁷¹ Byla to pro něj opět příležitost pokusit se zajistit si přízeň císaře Rudolfa II. A opět slavil úspěch, neboť již koncem května 1602 sám Rudolf II. požádal saského kurfiřta Fridricha Viléma o uvolnění Jessenia z jeho služeb.¹⁷² Zde v Praze roku 1600 doktor Jessenský provedl svou slavnou veřejnou pitvu. I když nešlo jistě o první pitvu provedenou u nás (podle korespondence pražských lékařů z poloviny šestnáctého století a obrázků v rukopisech, které jsou ještě mnohem starší), měla tato událost velký význam právě pro svou okázalost a otevřenost a značný počet pozvaných hostů a tato pitva napomohla prolomení různých předsudků a pomohla založení studia lékařství a anatomie na pražské univerzitě.

---

¹⁶⁸ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 107.

¹⁶⁹ *Ibidem*, str. 107.

¹⁷⁰ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 29.

¹⁷¹ *Ibidem*, str. 29.

¹⁷² *Ibidem*, str. 31.

Na tuto pitvu byli pozváni členové šlechty protestantské i katolické, vysocí úředníci, městská rada a mnoho dalších významných osobností. Pitva byla vykonána ve dnech 8. až 13. června roku 1600 v Řečkově koleji na těle odsouzeného oběšence,¹⁷³ její popis, doplněný traktátem o kostech, vyšel v roce 1601 ve Wittenberku pod názvem *Pražská anatomie*¹⁷⁴ a byl věnován Rudolfovi II. a českým stavům. Pitva byla přijata rozporuplně, odborná veřejnost byla nadšena, ale laici Jessenia odsoudili.

V roce 1601 následovaly ještě další tři lékařské spisy: *Chirurgické učení*, *Traktát o kostech* a *Semeiotiké*, čili pojednání o diagnostice. Tyto práce byly vrcholem Jesseniova působení ve Wittenberku a pravděpodobně také vrcholem jeho lékařské odborné publikační činnosti.¹⁷⁵ Dílem *Pražská anatomie* se Jesseniovi podařilo navázat blízké vztahy s pražskou univerzitou a jejími čelními představiteli.

V Praze si však Jessenius našel cestu spíše ke stavovské společnosti než ke dvoru a ještě více prohloubil své dřívější styky s pražskou akademií a akademickou obcí. Pražská akademie za pomoci Petra Voka připravila Jesseniovi jakožto svému příznivci a spolupracovníkovi byt v koleji v Loudově (na rohu dnešní Husovy ulice a Betlémského náměstí). Za tuto péči se odvděčil tak, že univerzitě daroval knihy pro studenty.

V letech 1604 - 1605 uskutečnil Jessenius v Praze další anatomické pitvy a ve spolupráci s pražskou univerzitou vydal lékařská pojednání, která byla tradičně dedikována významným osobnostem a částečně také vydává Jessenius své Wittenberské přednášky, jediný filozofický spis z Jesseniova pražského pobytu *O duši a lidském těle* vychází z Aristotela a Platóna. I přes veškerou snahu však není známo, že by Jessenius pronikl do dvorského prostředí a byl jmenován tělesným nebo alespoň dvorním lékařem.¹⁷⁶

---

¹⁷³ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 29.

¹⁷⁴ NEJESCHLEBA T., *Jan Jessenius v kontextu renesanční filozofie*, str. 119.

¹⁷⁵ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 30.

¹⁷⁶ *Ibidem*, str. 34.

V Praze se Jessenius věnoval výnosné lékařské praxi. Jessenius, „tělesný lékař kurfiřta saského“ a „uherský rytíř“, jak se podepisoval v letech 1602 – 1608,¹⁷⁷ se během pražského pobytu navracel k problémům ze studií v Padově. Jednalo se o probíhající občanskou válku v Uhrách, konflikt mezi Rudolfem a jeho bratrem Matyášem. Vystaly dva problémy, o kterých kdysi psal. Prvním problémem byla otázka oprávněného odporu poddaných proti panovníkovi - tyranovi, druhým problémem byla otázka rovnováhy mezi mocí panovníka a mezi mocí stavů. Svoje pojednání *O krvi* z roku 1608 dedikuje uherskému magnátovi, jednomu z předních členů stavovské opozice proti Rudolfovi, Jiřímu Thurzovi, pánovi na Bytči, k obnovení starého přátelství.¹⁷⁸ O snaze působit i v Uhrách svědčí mimo jiné i fakt, že v listopadu 1608 byl v Bratislavě Jessenius přítomen korunovaci Matyáše na krále uherského.

Co přesně vedlo Jessenia k odklonu od dvora císaře Rudolfa II., kde chtěl vybudovat svoji kariéru? Ze zápisků Jessenia samého i jeho současníků je tento přechod vyjasněn. Neznamenal pouze odchod z Prahy do Vídně, ale také v něm živil naději, že by se mohl stát dvorským či tělesným lékařem Matyáše. Od roku 1608 do 1617 pobýval Jessenius v Praze výjimečně. Jeho jméno se od roku 1605 přestává objevovat v univerzitních zápisech a znovu se na ně dostává až roku 1609, kdy se podepisuje jako „tělesný lékař“ nebo také jako „královský lékař“ uherského krále Matyáše.¹⁷⁹ O napjatých vztazích mezi bratry Matyášem a Rudolfem hovoří Jessenius opatrně, je zjevné, že si nechtěl uzavřít cestu zpět do Prahy na Rudolfův dvůr.

Roku 1609 vychází Jesseniův latinský a německý spis, otištěný až roku 1619, jako svědectví zájmu o věci uherské *Veřejný list pana doktora Jessenia uherským stavům, shromážděným roku 1609 v Bratislavě*,¹⁸⁰ ve kterém se staví proti odchodu německých žoldnéřských posádek z pohraničních pevností.

---

¹⁷⁷ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 36.

¹⁷⁸ Ibidem, str. 36.

¹⁷⁹ Ibidem, str. 37.

¹⁸⁰ Ibidem, str. 39.

Po neúspěšném pokusu Rudolfa o převrat byl králem korunován Matyáš a u této příležitosti Jessenius vydal *Řeč k Matyášovi, králi uherskému a českému*, která byla chvalozpěvem na Matyášovu obranu země před Turky.¹⁸¹ Koncem roku 1615 byl již Jessenius smířen s tím, že na vídeňském Matyášově dvoře neuspěje, a roku 1616 se z Vídně do Prahy přestěhoval definitivně. Po návratu do Prahy v létě roku 1617 jej zde čekala významná nabídka. Jezuitská kolej v Klementinu byla obdařena řadou výsad a hmotným vybavením a stávala se silnou konkurencí univerzitě Karlově. Bylo potřeba jak posílit postavení ve vztahu ke konkurenci tak i reformovat učení a rozšířit výuku o medicínu. Bylo také třeba zajistit hmotné prostředky. 16. října 1617 došlo k volbě nového rektora a tím byl zvolen pro jeho zkušenosti s vedením univerzity, protestantskou orientaci, proslulost a politické zkušenosti Jan Jessenius. Dalším faktorem zřejmě bylo i to, že Jessenius byl letitý a celkem zámožný a bylo lze předpokládat, že svůj majetek odkáže univerzitě.¹⁸²

Jako vůdce univerzity těsně spjaté se stavovskou opoziční politikou se stal i jednou z vedoucích osobností pozdějšího protihabsburského povstání. Nejednalo se pouze o střetnutí dvou soupeřících škol, ale jednalo se především o střetnutí dvou životních koncepcí. Zastáncem jedné byl kosmopolitní učitelský sbor jezuitské koleje, mezi jehož členy byli např. Španělé, Belgičani, Němci, Angličani i Irové, zastáncem druhé pak byli čeští mistři z Karolina.¹⁸³

Mimo funkce rektora zastával Jessenius zároveň funkci profesorskou a držel přednášky pro studenty, ale byl stále více pohlčován funkcí politickou. Politická funkce rektora s sebou nesla mnohá rizika. V neklidné době po první pražské defenestraci bylo rozhodnuto, že rektor Jessenius pojedje do Uher s poselstvím a tak byl vybaven pověřovacím listem, který měl uherským stavům připomenout staré spojenecké svazky s českými stavy.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 40.

¹⁸² Ibidem, str. 43.

¹⁸³ Ibidem, str. 44.

¹⁸⁴ Ibidem, str. 63.

V Bratislavě byl Jessenius 3. července 1618 zatčen a uvězněn na hradě a 6. července odvezen do Vídně, kde byl vězněn až do konce roku 1618. Z vězení se dostal díky Adamovi z Valdštejna, který zařídil výměnu Jessenia za dva stoupence Habsburků, vězněné v Čechách. Vedení univerzity v této době přechází opět na prorektora Fradelia, a to až do 26. ledna 1619, kdy se Jessenius vrací zpět mezi pražské mistry.¹⁸⁵

Po Matyášově smrti v roce 1619 se Jessenius definitivně rozchází s Habsburky a vydává dvě díla. Prvním byla řeč, kterou chtěl přednést generálnímu sněmu zemí Koruny české o nutnosti vzdělání a o vyzdvižení akademie pražské. Zde Jessenius pojednal o potřebě vzdělání a vyložil dějiny univerzity od jejího založení až po dobu vlády Ferdinanda I., kterému kladl za vinu, že umožnil vznik konkurenční Klementinské koleje pro jezuity. Jessenius o jezuitech neměl valného mínění a řečí o univerzitě je proti sobě popudil tak, jako popudil Habsburky zprávou o uherské legaci.¹⁸⁶

Doktor Jesenský popsal, jak všechno zlo v Evropě začalo na tridentském koncilu, popsal výslechy ve Vídni, zdůraznil i to, že mu byl vydán zákaz publikovat cokoli proti Habsburkům. Jistě si byl vědom, že zveřejněním svého konfliktu s Ferdinandem spálil za sebou všechny mosty. Po smrti Matyáše roku 1619 se Jessenius staví zcela otevřeně proti Habsburkům.¹⁸⁷

Znovu do popředí se rektor Jessenius dostává při slavnostní korunovaci Fridricha Falckého na českého krále 4. listopadu 1619. Jessenius si počínal svévolně a svého úřadu rektora používal k tomu, aby se dostal na nový královský dvůr a předstoupil před krále a orodoval za učení pražské. Je otázka, nakolik v tom byl jeho osobní zájem zapůsobit na nového krále.¹⁸⁸

---

¹⁸⁵ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 65.

¹⁸⁶ *Ibidem*, str. 68.

¹⁸⁷ *Ibidem*, str. 67.

¹⁸⁸ *Ibidem*, str. 70.

16. října 1620 prorektor Šultys oznámil, že Jessenius složil svůj úřad. Univerzita tedy zůstala bez rektora, avšak kdykoliv byl zmínka o rektorovi, byl jím myšlen právě Jessenius.¹⁸⁹ Poslední jednání svobodné univerzity se konalo v předvečer bitvy na Bílé hoře, rokovalo se mimo jiné o tom, jak zabezpečit univerzitu pro všechny případy.

Doktor Jessenius byl zatčen dne 11. prosince roku 1620.¹⁹⁰ Mezi prvními zatčenými se objevují nikoliv rytíři nebo páni, ale měšťanská inteligence, Jessenius se svými druhy spadal do druhé kategorie provinilců, tedy do řad těch, kdo se účastnili komisí v zemi i mimo ni.¹⁹¹

Jessenius byl zatčen jako osoba, která se účastnila diplomatických jednání a jehož výpověď mohla mít význam pro vypracování obžaloby. V jeho případě však vyšetřující neměli úspěch, a proto se jeho situace začala radikálně zhoršovat. 4. února 1621 bylo císaři napsáno, že Jessenius, obžalovaný pro *Crimen laese majestatis*, čili pro urážku panovníka, zapírá a nechce prozradit, kdo ho vyslal do Uher a podepsal jeho instrukce.¹⁹² Jessenius jakožto politicky vlivná osoba a čelní představitel pražské univerzity byl zatčen a tehdy také byly podnikány poslední kroky k záchraně pražské univerzity.

Jessenius byl odsouzen k smrti, a protože zhřešil svým jazykem, ten mu měl být vyrván a následně měl být rozčtvrcen.¹⁹³ Exekuce byla stanovena na 21. června 1621. Staroměstská poprava se tak stala aktem „třídní msty“, neboť ze sedmadvaceti popravených bylo 18 měšťanů, mezi kterými byl Jessenius a jeho druhové z diplomatických služeb, ale i představitelé městského patriciátu a měšťanské inteligence.¹⁹⁴

---

¹⁸⁹ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 78.

¹⁹⁰ *Ibidem*, str. 79.

¹⁹¹ *Ibidem*, str. 80.

¹⁹² *Ibidem*, str. 80.

¹⁹³ *Ibidem*, str. 81.

¹⁹⁴ *Ibidem*, str. 83.

Těmito slovy vzdal hold svému učiteli Pavel Ješín z Bezdězce.¹⁹⁵

„Jan Jesenius z Jesena, rodem Uher, z urozené rodiny, doktor mediciny a filozofie, veřejný profesor někdy university wittenberské, potom pražské a toho času její rektor, přeslavný anatom, který mohl být soupeřem, srovnáme-li ho se starými lékaři, Hippokratovi, pakli s mladšími, Vesaliovi; muž, vynikající bystrostí ducha, výmluvností a pracovitostí, slavný několika poselstvími, která vykonal jménem stavů do Uher, a proslulý věrolomností Tyrana, od něhož byl s porušením mezinárodního práva v Uhrách zajat a do Vídně odvezen do vězení, Sekty, která si lživě dává jméno Ježíšovo, štítil se jako moru, seslaného na obecné dobré; zato obec spisovatelskou podporoval se vším úsilím a přispěním.“¹⁹⁶

U Jana Jesenského je přítomna snaha být nejen dobrým lékařem, pedagogem, měšťanem, pedagogem a představeným univerzity, ale také snaha o vlasteneckou politickou činnost, zprvu opatrnou a později radikální.

Naproti tomu další osobnost, Tadeáš Hájek z Hájku, prokazoval mimo lékařských kvalit i jisté kvality a obratnost v oblasti dvorské politiky. Stal se významným dvořanem na dvoře císaře Rudolfa II. a také oblíbeným lékařem. Tadeáš Hájek z Hájku se narodil buď roku 1525, nebo 1526 (není přesně doloženo) v rodině zámožného a vzdělaného měšťana Šimona Hájka. Hájkův otec Šimon (1485-1551), kterému bylo při narození Tadeáše 40 let, byl vzdělaný člověk, jenž kolem sebe soustředil tehdejší intelektuální elitu Prahy.¹⁹⁷ Vzdělání Tadeáš Hájek získával jak v Praze, tak i ve Vídni, a v Bologni nebo Miláně. Roku 1551 obdržel na pražské Universitě titul magistra a za další čtyři roky získal místo profesora na Universitě a doktorem medicíny se stal asi roku 1560 v Bologni. Ve svých 32 letech místo opustil, oženil se a působil jako lékař ve Vídni, v Uhrách pracoval jako vojenský doktor ve válce proti Turkům.¹⁹⁸

---

¹⁹⁵ Český humanista a vydavatel Dalimilovy kroniky.

¹⁹⁶ POLIŠENSKÝ J., *Jan Jesenský-Jessenius*, str. 9.

¹⁹⁷ HORSKÝ Z. et al., *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho doba*, str. 6.

¹⁹⁸ *Ibidem*, str. 17.

Do stavu rytířského byl povýšen roku 1571. Poté se vrátil do Čech a pobýval převážně v Praze a roku 1571 byl prohlášen Protomedikem království českého a v roce 1572¹⁹⁹ se stal osobním lékařem císaře Maxmiliána II. a po něm jeho syna, Rudolfa II., za jehož vlády se roku 1593 stal dokonce zemským lékařem. Byl ženatý a měl tři děti. Kvůli sňatku se musel vzdát místa na univerzitě, neboť tehdy byl předepsán celibát nejen pro kněze, ale i pro univerzitní učitele.

By polyhistorem, neboť tehdy bylo běžné, že učenec byl vzdělán v mnoha oborech - byl doktorem medicíny a filozofie, bakalářem a magistrem svobodných umění, matematikem, fyzikem, botanikem, astronomem, alchymistou, chemikem a význačným měšťanem, posléze povýšen do stavu šlechtického. Zastával význačné veřejné funkce a byl i ředitelem císařských alchymistických laboratoří.²⁰⁰ Tadeáš Hájek z Hájku se postaral o rozkvět i jiných věd nežli medicíny na dvoře Rudolfa II. – zval do Prahy význačné učence tehdejší doby, např. Keplera a Tychona de Brahe. Jeho bohatý společenský a vědecký život mu kromě zkušeností přinesl i světový rozhled a silný pocit vlastenectví. Pozoruhodným počinem byla snaha zpřístupnit vědění širšímu okruhu zájemců a tak Hájek přednášel a psal i česky. Významným počinem Hájkovy snahy o popularizaci vědění a zpřístupnění širšímu okruhu zájemců bylo bezesporu přeložení Matthioliho herbáře do jazyka českého.²⁰¹

Ve vědě je Tadeáš Hájek dodnes uváděn jako příklad racionálního vědce, který se sice zabýval i okultními naukami, ale ve vědecké práci používal empirismus a experiment.²⁰² Jeho vědecká kritičnost byla na druhou stranu příčinou rozmíšek s jinými učiteli, kteří nebyli vybaveni stejným novátorským myšlením jako on a naopak zastávali převážně teologická zdůvodnění přírodovědných problémů.

---

¹⁹⁹ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 58.

²⁰⁰ Ibidem, str. 57.

²⁰¹ Ibidem, str. 58.

²⁰² HORSKÝ Z. et al., *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho doba*, str. 17.

Tyto konflikty znamenaly zároveň ale zajištění vývoje na vědeckém poli a pro vědu a kulturu tak představovaly pozitivní jev. Nejvyšší ocenění patří Hájkovi jako osobnosti integrující dvorské a intelektuální prostředí rudolfínské Prahy.²⁰³ S ohledem na vpravdě renesanční charakter osobnosti Tadeáše Hájka z Hájků je třeba zmínit i jeho dílo astronomické a astrologické, alchymistické a vůbec Hájkův všeobjímající zájem o vědy a jejich popularizaci.

Hájek je příkladem úspěšného vědce, lékaře a měšťana, který zastával význačné funkce ve společnosti jak akademické tak i veřejné, mimo jiné byl i žádaným dvořanem na panovnickém dvoře.

6.2 Osobnosti v Evropě

V období renesance dochází ke kritice Galénovské teorie a praxe, avšak stále zůstává nedotčena. Nejzávažnější rozpory mezi skutečným stavem věci a učením antických mistrů byly zaznamenány v lékařství a právě v anatomických zkoumáních. Anatomie se dočkala obrovského vzestupu. Zásahu na tom měli kromě lékařů i renesanční umělci jako například Leonardo Da Vinci nebo Michelangelo Buonarotti, kteří byli fascinováni krásou a dokonalostí lidského těla. Umělci byli přesvědčeni o tom, že pro jejich práci je znalost anatomie nezbytná a akceptovali znalost anatomie jako naprostou samozřejmost a nedílnou součást svého vzdělání.

Navzdory faktu, že nebyl Leonardo da Vinci lékařem, byl a je důležitou postavou pro rozvoj vědy v renesanci. Leonardo da Vinci se narodil 15. dubna 1452 ve vesnici Anchiano poblíže městečka Vinci v Itálii. Byl nemanželským synem právníka Sera Piera a venkovské dívky Cateriny.²⁰⁴ Spolu s otcem se Leonardo přestěhoval roku 1469 do centra kulturního dění Itálie, do Florencie. Zde se dal Leonardo do učení do dílny mistra Andrey di Cione, známého pod jménem Verocchio.

---

²⁰³ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 58.

²⁰⁴ LUKASEY A.; PEČÍRKA J., *Život a dílo mistra Leonarda*, str. 9.

Asi od roku 1489 se zabývá myšlenkou vytvoření anatomického atlasu člověka, který by měl člověka zobrazovat v jednotlivých fázích vývoje a života.²⁰⁵ Přestože nebyl lékařem, prováděl pitvy a pozorování pitvaných těl přenášel kresbami na papír. Leonardo provedl v rozmezí let 1488-1511 přes 30 pitev.²⁰⁶ Přičemž výsledkem jeho práce byla řada dokonalých anatomických kreseb. Leonardova anatomie měla mít 120 svazků a měla obsahovat studie ze srovnávací anatomie (porovnávání člověka se zvířaty). Dodnes je známo celkem 750 anatomických kreseb z jeho dílny.²⁰⁷

Leonardo sice byl pod ochranou mocných, jako například francouzského krále Ludvíka XII., ale přesto se potýkal s potížemi, když byl obviněn, že je zločinec a hanobí mrtvoly. Dalo by se říci, že Leonardo k anatomii přistupoval metodami přírodního badatele. Leonardo se sice zcela nezřekl scholastického myšlení a nadále zastával a přijímal Galénovo učení,²⁰⁸ jeho vědění však bylo podloženo zkušeností a experimentem a tak jeho dílo bylo syntézou starého a nového. Leonardo zastával myšlenku, že všechno vědění, které nepramení ze smyslové zkušenosti, je klamné a nicotné. Je třeba vše, i ty nejstarší pravdy, znovu přezkoumat: *„Zkušenost se nemýlí, mylný je pouze náš úsudek, který si od ní slibuje něco, co není v její moci.“*²⁰⁹

Bohužel jeho anatomické dílo zůstalo nedokončeno. Leonardo da Vinci sice nebyl lékařem, ale je pozoruhodné jeho zaujetí lidským tělem a jeho funkcí. Leonardovo dílo medicínu té doby neovlivnilo, neboť k publikaci jeho anatomických spisů došlo až na konci 18. století.²¹⁰

Díla některých osobností neovlivnila rozvoj lékařství vůbec, nebo téměř vůbec, jiná až po mnoha staletích. Mužem, jehož dílo znamenalo revoluční převrat nejenom v anatomii, ale v medicíně vůbec, byl Andreas Vesalius.

---

²⁰⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 204.

²⁰⁶ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 58.

²⁰⁷ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 204.

²⁰⁸ Ibidem, str. 204.

²⁰⁹ LUKASEY A.; PEČÍRKA J., *Život a dílo mistra Leonarda*, str. 5.

²¹⁰ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 204.

Andreas Vesalius se narodil roku 1514 v Bruselu jako Andreas van Wesels.²¹¹ Vesalius nejprve studoval v Paříži u slavného lékaře a oddaného Galénova následníka Sylvia a tak byl zcela prodchnut Galénovým učením. Během války v roce 1536 uprchnul z Paříže do Lovaně, kde zahájil svou kariéru praktikujícího anatoma. Zde také vypreparoval lidskou kostru, i když její části získal poněkud svérázným způsobem, který naprosto odporoval jak křesťanskému učení tak i všem lékařským etickým předpisům – v noci chodil za městské hradby a z hrobu popraveného muže postupně vyjímal kosti.²¹²

Věhlas však získal až po svém příchodu na univerzitu v Padově, kam se dostal roku 1537, kde do jeho příchodu prováděli pitvy výhradně chirurgové a lékaři jen přihlíželi.²¹³ Zde byla situace příznivější, i co se týkalo přístupu k lidským tělům za účelem jejich pitvání a zejména zde bylo prostředí více otevřené, vpravdě renesanční. Pitvy lidských ostatků byly tehdy v Padově povoleny, stejně tak jako na mnoha jiných, zejména Italských, univerzitách. Zde v Padově Vesalius dokončil své lékařské vzdělání a také se zde stal řádným profesorem chirurgie a anatomie.²¹⁴ Vesalius se tehdy ještě striktně držel Galéna a jeho učení. Později se Vesalius stává vůči Galénovi kritickým, neboť jak díky svým anatomickým zkoumáním proniká do tajů lidského těla, tak zjišťuje, že se poznatky Galéna značně liší a dokonce jsou zcela chybné, a to zejména z toho důvodu, že Galén pitval pouze zvířata, nikoli lidi.

A tak Vesalius zjistil, že Galén chybně přenesl poznatky získané pitvou zvířat na člověka. Na základě vlastních zkoumání a jejich výsledků opravil svého učitele Galéna, což bylo tehdy považováno za lékařské kacířství. Vesalius poukázal na to, že anatomii je třeba se učit z mrtvých těl, nikoli z mrtvých jazyků.

---

²¹¹ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 206.

²¹² BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 84.

²¹³ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 206.

²¹⁴ GLASER H., *Objevitelé člověka - Od Hippokrata k Pavlovovi*, str. 59.

V roce 1539 získal Vesalius velké množství těl popravených zločinců a započal práci na svém mistrovském díle, nazvaném *De humani corporis fabrica libri septem* (Sedm knih o složení lidského těla), které bylo vydáno roku 1543.²¹⁵ Vesaliovo revoluční anatomické dílo obsahovalo přesné popisy kostry i svalů, nervového systému, krevních cév i vnitřních orgánů. Jeho dílo bylo doplněno technicky dokonalými ilustracemi Jana Stephana van Calcara. Ve svém díle také poskytl metodické principy pro provádění pitev, které do té doby byly pouze jakýmsi divadlem i pro laickou veřejnost, kdy přednášející hleděl na studenty z vyvýšeného místa a předčítal z knih, zatímco pitvu samotnou prováděl asistent nebo chirurg. Vesalius zastával názor, že i učitel musí provádět pitvy, že to, co člověk spatří vlastním okem, má větší váhu než tvrzení jakýchkoliv autorit, nebo že anatomie je základem veškeré medicíny.²¹⁶ Vesalius vycházel z konkrétních vlastních poznatků, získaných četnými pitvami lidského těla, poprvé správně popsal řadu orgánů, obohatil anatomickou terminologii a ustanovil nový pořádek pitvy.²¹⁷ Dalším stěžejním Vesaliovým dílem byla jeho Anatomie, jejíž druhé vydání z roku 1555²¹⁸ se stalo pro další staletí základní učebnicí anatomie, tehdy nově se rodící samostatné lékařské vědní disciplíny. Vesaliovo dílo se stalo základním kamenem nového pojetí anatomie, které je založené výhradně na vlastním pozorování. Od této doby musely být všechny poznatky testovány a kontrolovány při pitvách lidských těl.²¹⁹

Nejdůležitější hodnotou, založenou na základě Vesaliova díla, se stalo nezávislé pozorování. Vesalius jako první otevřeně konfrontoval Galénovo učení s vlastními výsledky, což mu přineslo mnoho nepříjemností a rozkol s jeho učitelem Sylviem z Paříže. Tento Galénův zastávce dokonce posměšně pozměnil jméno Vesalius na Vesanus, což znamená šílenec.²²⁰

---

²¹⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 206.

²¹⁶ Ibidem, str. 207.

²¹⁷ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 65.

²¹⁸ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 208.

²¹⁹ Ibidem, str. 208.

²²⁰ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 206.

Dokud Vesalius vystupoval s jednotlivými otázkami ohledně částí a složení lidského těla, tak mu jeho činnost v rámci svobodomyšlné Padovské univerzity byla povolována. Publikování jeho hlavního díla, kde systematicky kritizoval Galéna, se stalo pro scholastické učence skutečnou výzvou, stejně jako dílo polského astronoma a lékaře Koperníka, nazvané O oběhu nebeských sfér (*De revolutionibus orbium coelestium*).

Vesalius byl za své dílo pranýřován, vysmíván a dokonce byl obviněn z vraždy.²²¹ Byl donucen opustit místo profesora Padovské univerzity. Byl také označen kacířem a byl mu uložen tehdy obvyklý trest - měl absolvovat cestu do Jeruzaléma, kde měl činit pokání u Božího hrobu. Na zpáteční cestě ztroskotala loď, na které plul, a on se ocitl na téměř neobydleném skalnatém ostrově u břehů Řecka, kde zemřel hlady a žízní.²²²

V 19. století Josef Hyrtl, jeden z největších anatomů své doby, zhodnotil dílo průkopníka moderní anatomie slovy: „*Vesalius byl prvním myslitelem, jenž dokázal zahnat kouzlo Galénova uctívaného nazírání na lékařství a na příbuzné vědní obory. Vyvrátil Galénovy omyly a dokázal, že galénské učení anatomie pojednává o opicích a psech, nikoliv však o člověku. V jeho době bylo nebezpečné myslet a onen druh nezákonného myšlení, jemuž říkáme vysvětlování, byl samotnou vědou nenáviděn a pokud možno zneškodňován. Není proto divu, přivolaal - li na sebe první myslící anatom zlobnou nenávisť svých současníků.*“²²³

Snahou většiny renesančních lékařů bylo po vzoru humanistů obnovení medicíny a stavu veškerého vědeckého poznání v původní řecké podobě. Ne všichni však nekriticky přejímali a přijímali dávná díla antických a arabských učenců, byť se jednalo o zcela nové, humanistické překlady. Otevřeně vystoupit proti autoritám jako byli Galén nebo Avicenna si v té době dovolili jen jedinci, jistí si svou pevnou pozicí a znalostmi.

---

²²¹ ZABLUDOVSKIJ P.E. et. al., *Istoria mediciny*, str. 96.

²²² Ibidem, str. 97.

²²³ NIKLÍČEK L.; ŠTEIN K., *Dějiny medicíny v datech a faktech*, str. 66.

Ve své době ojedinělým je případ švýcarského lékaře, známého pod přízviskem Paracelsus. Oproti dříve zmíněným učencům byl Phillipus Theophrastus Aureolus Bombastus von Hohenheim úplně jiného ražení. Zastával totiž názor, že medicína může vzkvétat pouze tehdy, když odvrhne balvan dogmatických pouček a začne medicínu budovat na jiných základech. Narodil se roku 1493 v rodině zchudlého šlechtice, rytíře von Hohenheim, ve švýcarském městečku Einsiedeln v kantonu Schwyz.²²⁴ Jakožto nemanželský syn v katolickém prostředí neměl lehký život, ale přesto, nebo možná právě proto, od mládí projevoval lásku k přírodě a vědění vůbec.

Otec jej poslal za vzděláním do benediktýnských klášterů a pak se mladý Theophrastus ve věku 14 let vydal na studia medicíny na německé univerzity, začal v Tübingenu, a pak prošel mnoho dalších univerzit, což bylo tehdy úplně běžné, neboť studenti hledali pro ně vhodné prostředí a způsob výuky.

Již záhy pochopil, že nekonečné opakování lékařských a filozofických pouček Galéna a Aristotela a Avicenny se neslučuje s jeho pohledem na lékařství a léčení. Roku 1509 získal titul bakaláře na Vídeňské univerzitě a pak jeho cesta za vzděláním pokračovala. Již během studií se sám otituloval jako Paracelsus, neboli „*ten, který předčí Celsa*“,²²⁵ což mělo všem jasně ukázat, že je lepší lékař, než ostatní a dokonce i než antičtí průkopníci medicíny. Aurelius Cornelius Celsus byl významný antický encyklopedista, autor díla *De re medicina*, ve kterém v 1. století po Kristu shrnul tehdejší stav vědeckého poznání v lékařství.²²⁶

Velmi svérázný přístup k antickému odkazu a svým kolegům lékařům demonstruje i jeho výrok: „*Tvrdím, že každý vlas na mé hlavě toho zná více než všichni ti vaši slavní autoři a že přezka na mé botě má v sobě více moudrosti než Galénos a Avicenna dohromady*.“²²⁷

---

²²⁴ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 231.

²²⁵ Ibidem, str. 231.

²²⁶ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 88.

²²⁷ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 232.

Roku 1526 byl Paracelsus jmenován městským lékařem a profesorem v Basileji. Je nasnadě, že pro mnohé jeho kolegy by takové posty byly vrcholem kariéry jak lékaře, tak měšťana, nikoli však pro Paracelsa. Přednášel zásadně v němčině a místo honosného okázalého oděvu nebo univerzitního taláru nosil prostou alchymistickou koženou zástěru.

Prohlašoval, že učit se poznatkům Hippokratovým a Galénovým je zbytečné, neboť tajemství nemoci lze odhalit pouze na základě vlastní zkušenosti a intuice. Nakonec po vzoru Martina Luthera spálil na svatého Jana roku 1527 veřejně Avicennův Kánon lékařství a mnoho děl Galénových.²²⁸

Odvrl tak Galénovu humorální patologii a prosazoval koncepci svoji, magicko-alchymistickou. Podle ní jsou tělesné pochody založeny na chemickém působení tří prvků řízených dynamickým principem, tzv. *archeem*. Nemoc je podle Paracelsa důsledkem porušení rovnováhy, resp. selháním dynamického principu. Byl to jakýsi počátek *iatrochemické* koncepce pojetí medicíny.²²⁹

Paracelsus byl sice silně věřící katolík, ale marně se snažil skloubit svůj zájem o vědu a pojetí vědy jakožto experimentu s vírou. Byl však ovlivněný radikálním protestantismem, neboť dle něj každý člověk měl a mohl hledat Boha ve své duši a nikoli v učených knihách.

Pro své neortodoxní názory byl nazýván *Lutherus Medicorum*,²³⁰ což indikuje jistou myšlenkovou spojitost s Martinem Lutherem. Na rozdíl od například španělského lékaře a objevitele plicního krevního oběhu Miguela Serveta, kterého nechal protestantský vůdce Jan Kalvín v Ženevě upálit, se však nepouštěl do souboje s náboženskými vůdci. Jeho novátorské pojetí medicíny mu přineslo spoustu potíží už během studií.

---

²²⁸ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 231.

²²⁹ SVOBODNÝ P. et al., *Dějiny lékařství v českých zemích*, str. 35.

²³⁰ BALL P., *Đáblův doktor*, str. 125.

Tradiční lékaři používali k léčení lidí metody vyčtené ze starých knih, zatímco Paracelsus založil své vědění na pozorování přírody a spojení okultních sil a experimentu: „*Umění léčit pochází z přírody a ne od lékaře. Proto musí lékař začít od přírody a mít mysl otevřenou.... Každý lékař musí mít bohaté znalosti, nejen takové, jež jsou sepsány v knihách, jeho knihami by měli být jeho pacienti...*“²³¹ Věřil, že nikoli Galénos a Hippokratés a Aristotelés jsou nejlepšími učiteli. Tím je podle něj příroda a každý, kdo chce být úspěšný jako lékař, by měl přírodu zkoumat. Tím se výrazně odlišoval od většiny svých kolegů a vysmíval se jejich lpění na knižním vědění. Není tedy divu, že nebyl mezi kolegy příliš oblíben. Zato byl velmi oblíben mezi prostým lidem, neboť čerpal své znalosti i z lidových pověr a lidové léčby: „*nestyděl jsem se učit od řemeslníků i horníků, od tuláků, řezníků i lazebníků.*“²³²

Paracelsus se tímto postojem k lidovým vrstvám a jejich metodám zcela vymykal. Naopak tehdy platilo, že jediné správné místo pro lékaře je knihovna nebo studovna, nikoli laboratoř nebo snad dokonce hospoda.²³³ Paracelsus opovrhoval lékaři v honosných hávech, kteří dávali na odiv svůj titul a majestát, ale na pacienta se zdráhali sáhnout. Vysmíval se jim a jejich učeným disputacím a jako lékař, skutečně praktikující medicínu to komentoval slovy: „*Čím je člověk učenější, tím je zkaženější.*“²³⁴

Lékaři se ve většině případů chovali povýšeně a distancovali se od pacienta dokonce i takovým způsobem, že k němu raději ani nešli a nechali si pouze přinést jeho moč či exkrementy, ze které určili diagnózu a poradili se s astrologem, kdy je vhodný čas na léčbu, jako například přikládání baněk nebo pouštění žilou. Léčbu samu pak provedl například ranhojič, lazebník nebo asistent. Nikdy však lékař osobně, neboť se jednalo o úkon pod jeho úroveň.

---

²³¹ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 63.

²³² PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 231.

²³³ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 375.

²³⁴ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 235.

Po dalších studiích medicíny v Itálii Paracelsus cestoval napříč Evropou, neboť se držel svého přesvědčení, že nemoci putují po světě a kdo je chce poznat a umět léčit tak musí za nimi. Věřil, že nemoci jsou lokálně odlišné a že lékař nemůže léčit nemoc cizokrajnou domácimi prostředky, ale že je třeba nalézt odpovídající lék v místě, kde se nemoc vyskytuje. Bylo to přesně v duchu jeho hesla: Kde nemoc, tam lék.²³⁵

Paracelsus hlásal myšlenku, že každý by měl být dostatečně skromný, aby se mohl poučit od každého a ze všeho a neohrnoval nos nad lidovými léčebnými praktikami nebo alternativními způsoby rolníků a poutníků a píše: „*Kamkoli jsem šel, dychtivě a pilně jsem zkoumal a hledal vyzkoušené a spolehlivé typy léků. Nechodil jsem pouze za lékaři, ale také za lazebníky, holiči, učenými lékaři, ženami a mágy, kteří se věnují léčení, chodil jsem za alchymisty, do klášterů, ke vznešeným i prostým lidem, k odborníkům i prostáčkům.*“²³⁶ Přestože Paracelsus byl velmi kontroverzní postavou s neotesanými způsoby a zanedbaným zevnějškem, byl pro své léčebné úspěchy vyhledáván i významnými a vlivnými lidmi. Mimo jiné působil například na dvoře Dánského a Norského krále Kristiána II.²³⁷

Roku 1536 vydává Paracelsus své životní dílo Velká chirurgie (*Die grosse Wundartzney*),²³⁸ kde shrnuje výsledky svého působení a bádání v oblasti medicíny. Sama kniha stejně tak jako jeho přednášky jsou opět dokladem jeho snahy se lišit od ostatních, neboť kniha je psána v jazyce německém, což je na tehdejší dobu velmi neobvyklé. Důvodem je také patrně jeho snaha přiblížit a zpřístupnit své učení širším vrstvám obyvatelstva, neboť latina byla vyhrazena pouze úzkému okruhu vzdělanců. Je třeba vyzdvihnout i Paracelsovu snahu smířit interní medicínu s chirurgií, neboť on navzdory tehdejšímu přesvědčení považoval obě lékařské disciplíny za rovnocenné.

---

²³⁵ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 233.

²³⁶ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 322.

²³⁷ Ibidem, str. 322.

²³⁸ Ibidem, str. 374.

Paracelsus působil také v Čechách, i když o jeho působení jsou jen velmi kusé informace. Paracelsus se už v Basileji dostal do styku s našimi krajany (např. Zikmundem Hrubým z Jelení).²³⁹ Během Paracelsova pobytu roku 1536 v Augsburgu jej vyhledal český šlechtic Václav ze Žerotína, pán na Napajedlech, a požádal o vyšetření a léčení. Paracelsus u něj diagnostikoval cukrovku, tedy dnu, stav po mrtvici a zánětu pohrudnice. Stanovil diagnózu a následně i léčebný postup a Václava ze Žerotína úspěšně vyléčil.

Na základě doporučení pána ze Žerotína byl v roce 1536 Paracelsus pozván ke dvoru nevyššího dědičného maršálka českého království Jana III. z Lipé na zámek Moravský Krumlov.²⁴⁰ Zde však byl Paracelsus postaven před nelehký úkol. Je třeba připomenout, že úspěšné vyléčení významného pacienta mohlo lékaři přinést slávu a moc, peníze a společenskou prestiž, ale naopak neúspěšný pokus o léčení mohl skončit pro lékaře fatálně. V lepším případě vypovězením z města, v horším případě i smrtí lékaře. Léčení maršálka Jana III. z Lipé nebylo snadné, trpěl několika chorobami, z nichž nejzávažnější byla malárie se zvětšením sleziny a vodnatelností. Dále jej sužovaly žaludeční potíže a žlučnicková kolika. Paracelsova léčba, o níž se zachovaly podrobné záznamy, měla kýžený účinek a pán z Lipé přežil, přestože si jeho dvorní lékaři nevěděli před příjezdem Paracelsa rady. Ne tak dobře se mu vedlo v případě syna pána z Lipé, Bertholda. Ten trpěl oční vadou, kterou Paracelsus nedokázal vyléčit a mladý Berthold oslepl. Neslavně dopadlo i léčení paní Jany z Pernštejna na Strážnici, která po podání léku Paracelsem zemřela v křečích.²⁴¹

Paracelsovy léčebné metody byly často dosti neortodoxní a byly v přímém kontrastu k metodám jeho kolegů. Tak se i vážený a vysoce postavený bohatý pacient musel potýkat s jeho přímočarostí a upřímností, jak dokládá tento předpis pro zachování zdraví (*regimen sanitatis*):

---

²³⁹ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 375.

²⁴⁰ Ibidem, str. 375.

²⁴¹ Ibidem, str. 375.

„Zpráva a sdělení doktora Theophrasta z Hohenheimu jak jednal s blahorodým pánem Janem z Lipé na Moravském Krumlově, nejvyšším dědičným maršálkem království Českého v roce 1537, též životospráva a pořádek, dle kterého se má jeho Milost dále řídit:

Jedná se o čtyři choroby:

- a) předně zimnice (malárie) se zvětšením sleziny a vodnatelku,*
- b) za druhé znečištění žaludku a žluče, což vede k břišním kolikám a ochromení končetin,*
- c) dále nahromadění táloviny ve střevech, což působí velkou plynatost,*
- d) a konečně zacpání jater a porušení moče.*

Vaše Milost je od přirozenosti zdravého založení, v němž horkokrevnost je ve správném poměru s chladnokrevností, avšak i dobrou komplexi možno zkaziti nevhodnými pokrmy, nevčasným uléháním, nebo dlouhým vyspáváním za dne a brzkým ženěním. Mládež má býti držena do 24 let od žen a denně cvičit, aby se tělo povyrazilo. Protože tomu zde tak nebylo, vyrostla Vaše Milost ve špatném ovzduší a jelikož nebyla od přírody zrovna nejsilnější a nepořádně spala, jedla a pila, upadla do nemoci.

Je proto nutno zachovati tato pravidla:

- 1. přesně chodit spát v devět hodin a ráno nezůstávat na lůžku po šesté hodině,*
- 2. po celý den pak se zaměstnávat procházkami, jízdou na koni nebo voze a vyhýbat se odpolednímu spánku,*
- 3. jíst jen o desáté hodině a v půl šesté navečer maso mladé, ne tučné, proto ne hovězí ani vepřové, bez koření s výjimkou šafránu, skořice a květu muškátového ořechu a vše jen mírně soleno,*
- 4. k pití je nejlepší staré víno, červené i bílé, ne silné, řidčeji pivo,*
- 5. každých čtrnáct dní brátí potní lázeň a každý měsíc pouštět žilou na zádech na dvě baňky, v květnu a na podzim na noze ve znamení Vozu, Berana nebo ubývajícího měsíce.*

Pro zachování zdraví je dále nejpřednější, aby se Jeho Milost zdržovala rok nebo během léta a zimy od žen. Jen tak lze zase nabýti životní síly a odvrhnouti slabé přirození, které bylo příčinou všech nemocí.

Důvěřuji se v Boha, že jsem se o Vás postaral a dolehne-li opět něco na Vás, dejte mi zprávu a já chci slušně a čestně léčení dokončit.

Nyní se však chci s Vámi rozloučit a s Vaším dovolením dále cestovat. Jestliže mě Vídeň vlídně nepřijme, budu hledět delší čas u Vás zůstatí.

Z Vašich služeb provždy nerozlučný: Aureolus Theophrastus von Hohenheim.²⁴²

Paracelsus byl ve svém přístupu k medicíně a vědění obecně neortodoxní a nekonvenční. Stejně tak se důrazně vymezoval oproti kolegům lékařům a autoritám. Byl jedním z mála jedinců, kteří odvrhli učení antických a arabských učenců a vydali se vlastní cestou bez ohledu na možný dopad na jejich existenci. Vytvořil vlastní systém medicíny, který byl nezávislý na dílech starověkých učenců, ale naopak založený na zkušenosti a praktických dovednostech. Neopovrhoval ani lidovou léčbou a spojením alchymie a lékařství dal vzniknout novému lékařskému oboru – iatrochemii.

---

²⁴² ZAPLETAL V., *Paracelsus a Moravský Krumlov 1537*, str. 14.

7 ZÁVĚR

Na několika vybraných osobnostech je ukázáno složité postavení lékaře v době renesance. Lékař byl, jak je z textu patrné, zároveň většinou i církevním hodnostářem a tak se nezřídka dostával do střetu mezi tím, co by jako lékař chtěl udělat a tím, co jakožto osoba kněžská udělat mohl. Zde je patrný rozdíl ve funkci lékaře duše (*medicus anime*) a lékaře těla (*medicus corporis*).²⁴³ Pro lékaře bylo vrcholem kariéry zastávat významné funkce například u dvora panovníka. Funkce dvorního či královského lékaře byla prestižní a výnosná, ale nesla s sebou také rizika, neboť pacient, v našem případě vladař či dvořan, byl zcela v moci lékaře, a pokud se mu pacienta nepodařilo vyléčit, tak následoval místo odměny trest, a to někdy i ten nejvyšší: „Nese to s sebou ovšem obrovitou zodpovědnost, neboť v případě neúspěchu může být lékař žalován a trestán, dokonce i přijít o život, jak dosvědčuje známý případ francouzského očního lékaře, který nedokázal zachránit zrak Janu Lucemburskému.“²⁴⁴

Je třeba opět připomenout, že tehdejší lékař si mohl dovolit nosit honosný oděv, neboť si za léčení zejména bohatých lidí účtoval značné částky a především se s pacientem nedostal nikdy do přímého fyzického styku.²⁴⁵ Veškerou práci, při které by mohl být například potřísněn krví, za něj vykonávali pomocníci. Není tedy divu, že se v té době našel prostor i pro fungování lidového léčitelství, které bylo zpravidla založeno na praktických zkušenostech.

Rozdílnost péče pro bohaté i chudé je demonstrována i faktem, že pro bohaté vrstvy tu byl vzdělaný graduovaný lékař, zatímco pro chudé tu byla zdarma dostupná péče v infirmariích, nebo různí lidoví léčitelé. Lze dovodit, že přes nesporné úspěchy na poli lékařském se některé výše uvedené osobnosti potýkaly se svěřenými úřady ne zcela zdatně, například Albík z Uničova. Pro některé však byla medicína vším a tak své výhodné církevní posty opustili a věnovali se plně léčení a výuce mediků.

---

²⁴³ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 40.

²⁴⁴ Ibidem, str. 43.

²⁴⁵ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 75.

Možnost získání významného postavení a perspektiva klidného života dvorního lékaře nebo univerzitního mistra však neoslovila každého lékaře. Nekonvenční a vším teoretickým učením opovrhující osobností byl Paracelsus, který byl pro své neurvalé chování a opovrhování všemi kolegy nenáviděn a i přes své nesporné lékařské schopnosti si dokázal proti sobě popudit i mnohé vysoce postavené osoby. Theophrastus Bombastus von Hohenheim neboli Paracelsus byl pro své radikální názory na tehdejší způsoby výuky a praktikování léčení zván Lutherem lékařství – *Lutherus medicorum*.²⁴⁶ Paracelsus například brojil i proti stylu odívání svých kolegů. Lékaři tehdy nosili honosný oděv, výrazně barevný a odlišný od oděvu obyčejných lidí a tím chtěli dokázat svou nadřazenost a výjimečnost. Toto zdání se jim dařilo vzbuzovat mezi příslušníky vyšších vrstev, naopak pro lidi z nižších sociálních vrstev byli spíše k smíchu. Pro Paracelsa byla tato okázalost známkou úpadku celého lékařského stavu, pokusem zakrýt nedostatek znalostí vnějšími projevy.²⁴⁷

Avšak i graduovaní a vysoce postavení lékaři se podíleli na léčení chudých, docházeli do infirmarií na kontroly a konzultace, např. Albík z Uničova.²⁴⁸ Pravděpodobně tak činili v souladu s křesťanskou naukou, ale nabízí se i prozaický důvod, a to že si návštěvami a léčením chudých získávali přízeň bohaté klientely.

Z textu vyplývá, že velmi důležitým momentem pro sebeuvědomění středověkých lékařů bylo znovuoživení Aristotela ve 13. století a postupné oddělování rozumu od víry. Je také patrné, že z renesančního humanismu profitovali více lékaři nežli pacienti. Lékaři sice byli vybaveni novými medicínskými poznatky, ale jejich schopnosti skutečně a účinně léčit byly jen o málo větší než v minulosti. Přesto se vzdělaní lékaři začali ve společnosti zviditelňovat a přebírali postupně větší oficiální i jiné úkoly, jako účast v porotách určených k identifikaci malomocných, dohled ve špitálních zařízeních, u soudů i jako lékaři ve službách měst a obcí.

---

²⁴⁶ BALL P., *Ďáblův doktor*, str. 125.

²⁴⁷ Ibidem, str. 75.

²⁴⁸ ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 41.

Představitelé moci s totiž v otázkách soudního lékařství a veřejného zdraví vybírali odborníky zcela přirozeně z řad uznávaných profesních sdružení.²⁴⁹ U lékařů narostl pocit vlastní důležitosti, který záhy našel svůj odraz i ve společnosti, neboť i veřejnost začala na lékaře nahlížet jinak.

Dokladem zvyšující se vážnosti a potřeby graduovaných lékařů a jejich znalostí je například trestní zákoník habsburské monarchie, zavedený roku 1532 Karlem V., známý pod názvem Carolina, který ukládá soudcům konzultovat s lékařem každé podezření na vraždu a s porodní bábou každé pravděpodobné usmrcení dítěte.²⁵⁰ Je evidentní, že se jednalo o post velmi prestižní a pravděpodobně i výnosný. A pokud nebyl výnosný ihned, tak se výnosným mohl stát, neboť svědectví u soudu zajistilo lékařům publicitu a tak napomáhalo k rozšíření klientely, a to zejména z vyšší sociální vrstvy.

Došlo tak ke konsolidaci role medicíny a lékařů ve společnosti, k nastolení nových pravidel jak etických tak i praktických. Pod lékařskou kontrolou se tak ocitly i jiné oblasti veřejného života a úloha lékařů ve společnosti nabývala na významu. Na jedné straně nalézáme v době renesance snahy o nové pojetí učenosti jakožto experimentu, rozvíjí se pozorování a klinická praxe, velmi časté jsou návštěvy nemocných a koncilia, na straně druhé však stále vládne Galén.

Z hlediska osudu antického lékařství je důležité zmínit fakt, že se lékaři dostávali stále více do konfliktu s učením antických a arabských učenců. Reakce na tyto vzrůstající rozpory byly různé, stejně tak jak různé byly osobnosti lékařů, jejich vzdělání a praxe a jejich přístup k lékařské vědě. Někteří lékaři zcela ignorovali nové poznatky a rozpory a dále se drželi Galéna (Vesalius na počátku své lékařské dráhy) a dalších neotřesitelných autorit.

---

²⁴⁹ LE GOFF J.; SCHMITT J. C., *Encyklopedie středověku*, str. 342.

²⁵⁰ PORTER R., *Největší dobrodiní lidstva*, str. 227.

Jiní lékaři se snažili rozpory vysvětlit zkreslením původních děl antických děl během opakovaného překládání z jednoho jazyka do druhého (Nicolaus Leonicensis) a tak v renesančním humanistickém duchu volali po obnově a důkladném novém studiu původních, nezkrácených textů. Bohužel i tato cesta se ukázala v lékařství jako slepá (vzestup anatomie odhalil závažná pochybení ve výsledcích zkoumání antických učenců). Další se pokusili nahradit jednu nefungující teorii jinou, vlastní, jako například Paracelsus, který zcela odvrhl Galénovu humorální teorii a nahradil ji svojí teorií magicko-alchymistickou. Ti nejprozíravější a nejpokrokovější již připravovali půdu pro velký obrat v medicíně, který však nastal až ve století sedmnáctém (Vesalius, Paracelsus).

Z hlediska postavení a vnímání lékaře v dobové společnosti lze říci, že zejména pro lidi z nižších sociálních vrstev nebyl až tak důležitý diplom z lékařské fakulty jako spíše prokazatelné výsledky a hlavně ochota vyléčit i za cenu nižšího nebo žádného výdělků. Jinak se ovšem na tuto skutečnost dívali potenciální zájemci o kariéru lékaře. Navzdory značným nákladům na studium medicíny a jeho délku a náročnost jej mnoho ambiciózních adeptů absolvovalo, protože tak získali jednak přístup k nejširšímu penzu odborné literatury a novým způsobům výuky a v neposlední řadě si tak zajistili zpravidla vyšší společenské postavení a ti nejschopnější i výnosnou lékařskou kariéru.

Renesanční epocha z tohoto pohledu představuje třísetleté období, které patří zároveň středověku i novověku, kdy nastal pozvolný proces laicizace a profesionalizace lékařů a lékařského povolání, ale přesto zde existují, jsou reprodukovány a šířeny sociální struktury a vztahy vlastní středověkému kulturnímu životu.²⁵¹

---

²⁵¹ DEMJANČUK N.; DEMJANČUKOVÁ D., *Prameny humanistické epistemologie*, in: *Věda v renesanční a novověké kultuře*, DEMJANČUK N.; VAŘENKOVÁ J., str. 73.

Práce ukazuje složitosti a principy zakotvení lékaře v dobovém kulturním kontextu, nutnost postupné změny myšlení a přístupů k lékařství a léčení obecně, neboť proces přerodu medicíny vyžadoval i jiné postoje a představy o lékaři, a to jak ze strany pacienta a jeho okolí, tak ze strany lékaře, který potřeboval najít pevné místo v nově vznikající společnosti a v případě neúspěchu své léčby se bránit.²⁵²

---

²⁵² ŘÍHOVÁ M., *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*, str. 32.

8 RESUME

The main aim of this thesis is to depict the complexity and difficulties of a renaissance physician in this period.

This thesis examines how the church regulations and doctrine concerning the human body, healing and medicine affected the development of scientific thoughts from the Middle Ages to the Renaissance. This thesis also analyses consequences of the church rules and regulations, the development of educational system and medical or healing practice in its broader context including the educational methods of the church, political situation and culture. This thesis is also focused on selected renaissance physicians and analyses their approach to ancient roots of medicine and newly discovered Greek scientific works in Humanism.

The most important moment of the given period is the revealing of some discrepancies in the works of ancient masters and difficulties of those, who wanted to present their conclusions against all. This thesis depicts this phenomenon, describes this age of changes in science, especially medicine, and focuses on the problems of the newborn western science. The last part of this thesis concentrates mainly on the *modi vivendi* and *modi operandi* and conflicts of selected persons, who were significant for this period. The result of this thesis is the socio-culture study of the interaction of scientific persons and culture of the Renaissance period and the change of the medieval medicine towards modern western medicine.

9 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BALL, Phillipe. *Ďáblův doktor. Paracelsus a svět renesanční magie a vědy*. Praha: Academia, 2009. ISBN 978-80-200-1676-8.

BERGDOLT, Klaus. *Černá smrt v Evropě*. Praha: Vyšehrad, 2002. ISBN 80-7021-541-0.

BURKE, Peter. *Italská renesance. Kultura a společnost v Itálii*. Praha: Mladá Fronta, 1996. ISBN 80-204-0589-5.

PICO DELLA MIRANDOLA, G. O. *důstojnosti člověka*. Praha: Oikoymenh, 2005. ISBN 80-7298-164-1.

DEMAJNČUK, Nikolaj; VAŘENKOVÁ, Jana. *Věda v renesanční a novověké kultuře*. Plzeň: ZČU v Plzni, 2007. ISBN 978-80-7043-625-7.

FIALOVÁ, Lydie; KOUBA, Petr et. al., *Medicína v kontextu západního myšlení*. Praha: Karolinum/Galén, 2008. ISBN 978-80-246-1532-5

GLASER, Hugo. *Objevitelé člověka - Od Hippokrata k Pavlovovi*, Praha: Orbis, 1959.

GRÜN, Anselm. *Svatý Benedikt z Nursie – učitel duchovního života*. Praha: Vyšehrad, 2004. ISBN 80-7021-695-6.

HORSKÝ, Zdeněk; URBÁNKOVÁ, Emma. *Tadeáš Hájek z Hájku a jeho doba*. Praha: Státní knihovna ČSR, 1975.

LE GOFF, Jacques; TRUONG, Nicholas. *Tělo ve středověké kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2006. ISBN 80-7021-826-6.

LE GOFF, Jacques; SCHMITT, Jean-Claude. *Encyklopedie středověku*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-917-1.

LUKASEY, Alfred; PEČÍRKA, Jaromír. *Život a dílo mistra Leonarda*. Praha: Columbus, 2005. ISBN 8072492136

DE MONTAIGNE, Michel. *Eseje*. Bratislava: SSS, 2007. ISBN 80-8061-274-9

NEJESCHLEBA, Tomáš. *Jan Jessenius v kontextu renesanční filosofie*. Praha: Vyšehrad, 2008. ISBN 978-80-7021-909-6.

NIKLÍČEK, Ladislav; ŠTEIN, Karel. *Dějiny medicíny v datech a faktech*. Praha: Avicenum, 1985.

OTISK, Marek. *Aristoteles christianus*. Ostrava:Montanex, 2008. ISBN 978-80-7225-267-1

PARKINSON, George Henry Radcliffe. *Routledge History of Philosophy IV: The Renaissance and The 17th Century Rationalism*, New York: Routledge, 2003. ISBN 978-0-415-30876-2

PEARCEY, Nancy R.; THAXTON, Charles B. *The soul of science – christian faith and natural philosophy*. Illinois: Crossway, 1994. ISBN 978-0-89107-766-4

PORTER, Roy. *Největší dobrodiní lidstva. Historie medicíny od starověku po současnost*. Praha: Prostor, 2001. ISBN 80-7260-052-4.

POLIŠENSKÝ, Josef. *Jan Jesenský-Jessenius*. Praha: Svobodné slovo, 1965.

ŘÍHOVÁ, Milada. *Lékaři na dvoře Karla IV. a Jana Lucemburského*. Praha: Paseka, 2010. ISBN 978-80-7432-047-7.

SIRAIŠI, Nancy G. *Medieval & early Renaissance medicine: an introduction to knowledge and practice*. Chicago: University of Chicago Press, 1990. ISBN 0-226-76130-4.

SIRAIŠI, Nancy G. *History, medicine, and the traditions of Renaissance learning*. Michigan: University of Michigan Press, 2008. ISBN 0-472-11602-9

SVOBODNÝ, Petr; HLAVÁČKOVÁ, Ludmila. *Dějiny lékařství v českých zemích*. Praha: Triton, 2004. ISBN 80-7254-424-1.

ZABLUDOVSKIJ, Petr Efimovič. et. al. *Istoria mediciny*. Moskva: Medicina 1981.

ZAPLETAL, Vladimír. *Paracelsus a Moravský Krumlov r. 1537*. Znojmo 1966.